

Branko Tošović (Grac)

Leksička struktura Ćopićevog pripovijedanja

U radu se razmatra struktura leksike u romanima *DELIJE NA BIHAĆU*, *ORLOVI RANO LETE* i *PROLOM* i u 80 pripovijedaka Branka Ćopića. Autor prezentuje i objašnjava upotrebu autosemantičkih vrsta riječi (imenica, zamjenica, pridjeva, brojeva, priloga), sinsemantičkih (prijedloga, veznika, riječci), a takođe uzvika, modalnih riječi, poštapa-lica, skraćenica, posuđenica, neologizama i leksičkih metaplazmi.

0. Iako se radi o jednom od najvećih majstora pisane i zborene riječi, jezik i stil Branka Ćopića vrlo su slabo proučeni. Monografija gotovo da i nema¹, a radovi u periodici su malobrojni². O jeziku se ponešto može naći u posebnim izdanjima o piščevom stvaralaštvu (Bunjac 1984, Gligorić 1981a, Jevtić 2000, Majranović 1982, 1986, 1987, 1994, 2003, Marković 1966, Popović 2009, Vukić 1995) i rijetkim zbornicima posvećenim Ćopiću (Idrizović 1981, Marjanović 1987). U književnim studijama se površno, uzgred ili nikako dotiče jezička problematika. Po zastupljenosti jezičkih pitanja izdvajaju se radovi Vojislava (Voje) Marjanovića, koji je nešto šire govorio o Ćopićevom načinu izražavanja. On, između ostalog, ističe da je Ćopić ljubav prema narodnom jeziku ponio iz detinjstva i da je „njegovu elementarnost“ sačuvao tokom cijelog života (Marjanović 1982: 161).

Na taj način, i njegov jezik je svojevrsan govor sveta koji uobličava: to je zavičajni govor ljudi iz Podgrmečja, asimilovan kao nasleđe, ali i nadgrađen u piščevom stvaralaštvu. U njemu se ogledaju podneblje, njegove etičke i etničke odlike, folklor i istorija vekova. Ćopić je u tom blagu umeo da pronađe smisao i meru. Zbog toga je njegovo stvaralaštvo na polju jezika isto toliko vredno i plodonosno, kao i u izboru motiva i lirskom humoru (Marjanović 1982: 161).

Ćopićeva leksika se, po Marjanovićevom mišljenju, bogati uglavnom izražava iz narodnog govora, kao i „radom samog pisca“ na njemu:

¹ Nama je poznata jedino knjiga čiji je autor Drago Tešanović *TVORBENE KATEGORIJE I POTKATEGORIJE U JEZIKU BRANKA ĆOPIĆA*, u kojoj se analiziraju tvorbeni modeli imenica (Tešanović 2003).

² Izdvaja se prilog Berislava M. Nikolića *OSVRT NA PRIPovedački stil Branka Ćopića* (Nikolić 1960), Milorada Dešića *BELEŠKE O JEZIKU LIČNOSTI U ĆOPIĆEVIM DOŽIVLJAJIMA NIKOLETINE BURAČA* (Dešić 1974), Živka Bjelanovića *KONOTATIVNA ZNAČENJA ANTROPONIMA ĆOPIĆEVIH PROZA* (Bjelanović 1984), Duške Klikovac *IZOKRENUTA PRIČA BRANKA ĆOPIĆA ILI O ISKUSTVENOJ UTEMELJENOSTI LEKSIČKIH I GRAMATIČKIH KATEGORIJA* (Klikovac 1997), Mirjane Vlajisavljević *TRANSTEKSTUALNA REKONSTRUKCIJA NIKOLETINE BURAČA* (Vlajisavljević 2006) i Sanje Đurić *STILSKE ODLIKE ZBIRKE PRIPovijedaka BAŠTA SLJEZOVE BOJE* (Đurić 2006).

Ćopić nije stvaralac koji upotrebljava samo dijalekatske reči svojih ijekavaca iz Bosanske krajine već pripovedač koji neguje čist književni izraz sa težnjom da ga oboji lokalnim govorom koji mu daje boju i melodiju podneblja. Otuda bogatstvo njegovog jezika možemo osetiti u bogatstvu leksike, a zatim i u izboru sinonimičkih reči i izraza, u novim spregovima značenja kao i u strpljivom odabiranju reči pogodnih za karakterizaciju predmeta, situacija, likova i psiholoških strujanja u čoveku (Marjanović 1982: 162).

Cijelo Ćopićevo djelo, nastavlja Marjanović, prožeto je govorom i jezikom naroda jednog regiona i njegovim idiomatskim oblicima. Po mišljenju ovog književnog kritičara piščev jezik je tipično zavičajski, to je jezik bosanskog načina mišljenja i izražavanja (Marjanović 1982: 163). Marjanović posebno ističe regionalnu notu u piščevom jeziku u stilu.

Okrenut govoru podneblja u kome je ponikao i njegovom obliku verbalne komunikacije sa svetom, Ćopić je način mišljenja i osećanja Krajišnika stvaralački uobličavao najpre u skladu s vlastitim temperamentom, a potom u skladu sa stilom i govorom pisaca realističke književnosti. Otuda se u njegovom stilu i jeziku oseća spoj između individualnog i univerzalnog, koji označava put ka razumevanju pripovedačkog sveta, ali i pesnikove ličnosti. Na taj način, Ćopićev jezik i stil postaju deo toga s v e t a , elemenat koji se konstituiše kao autonomni „princip svih detalja u delu“, po kome to delo ima vlastitu snagu, dakle snagu svoga s v e t a („stil je delo“) – Marjanović 1982: 164.

Ana Vukić konstatuje da je regionalnost prisutna u svim Ćopićevim pripovjedačkim fazama, iako njen sadržaj nije isti (Vukić 1995: 35), tačnije potencira trajno prisustvo regionalne komponente u autorovom pripovjedačkom djelu (Vukić 1995: 38). Za pisca *Lika* i *Bosna* nisu imena dviju geografskih oblasti u njegovom zavičaju, već metafore za dva doživljaja svijeta: *Lika* je prostor imaginacije i bajke, a *Bosna* prostor stvarnosti i svakodnevnice (Vukić 1995: 37). Po mišljenju A. Vukić, Ćopić je pripovjedač patrijahalnog seoskog svijeta koji je antagonistički suprotstavljen gradskom i artificijelnom (Vukić 1995: 38),

1. Budući da je leksika Branka Ćopića proučena nedovoljno (dodajmo: sasvim nezaslužno, uzimajući u obzir snagu i širinu jezičkog izraza) i da ona zbog složenosti, slojevitosti i širine zahtijeva kompleksno, sistemsko i sveobuhvatno sagledavanje³, ovim radom smo pokušali da napravimo iskorak u tom pravcu, nadajući se da će i sam Projekat „Lirski, humoristički i satirički svijet Branka Ćopića“ znatno doprinijeti da riječ Branka Ćopića bude detaljno, duboko i objektivno razmotrena, protumačena i opisana.

³ Dosadašnja istraživanja leksike uglavnom su orijentisana na antroponimiju (Bječanović 1984).

2. Predmet ove analize⁴ je leksička struktura 83 teksta Branka Ćopića – triju romana *DELIJE NA BIHAĆU*, *ORLOVI RANO LETE* i *PROLOM* i osamdeset pripovijedaka: *ARTILJERAC*, *MARKO MEDIĆ*, *BITKA S AŽDAJOM*, *BITKA S ĐAVOLOM*, *BOG I BATINA*, *BUNAR BEZ VODE*, *BURENCE RAKIJE*, *CAR NA BEKEZU*, *ČETIRI CARA*, *ČOVJEČE*, *NE LJUTI SE*, *ČUDO NAD ČUDIMA*, *CVJETANJE*, *DOBRI MOMAK VASILJE*, *DŽAN AMERIKANAC*, *GAVRAN I KOSOVKA*, *GLAS IZ DJETINJSTVA*, *ILIJA NA RASKRŠĆU*, *INVALID*, *IZUZETAN DOŽIVLJAJ*, *JOVEC U BANDI*, *JUNAČKI SVIJET MALIGANA DELIJE*, *KONJOVODAC I DIJETE*, *KONTROLA U BIHAĆU*, *KRADLJIVCI*, *KRAVA S DRVENOM NOGOM*, *LJUBAV I LJUBOMORA*, *LJUBAVNI JADI*, *MAGARAC S ČELJADEĆIM NOGAMA*, *MAJOR BAUK*, *MAJSTOR MIĆAN*, *MARKA NEMA*, *MARTIN ČUVA TAJNU*, *MEGDANDŽIJA SREten*, *MITRALJEZAC GOLUBIJEG SRCA*, *NA GRADNJI MOSTA*, *NA PUTU U BOJ*, *NAŠI GONE JAZAVCE*, *NE TRAŽI JAZBECA*, *NEOBIČNI SAVEZNICI*, *NEPOSTOJEĆA BAKICA*, *NEZGODAN SAPUTNIK*, *NIDŽINA RAKIJA*, *OBRAČUN S BOGOM*, *ODBRANA MARTINOVA*, *OKAMENJENI CIGANI*, *PJESNIK*, *PLANINCI*, *POGIBIJA TANASIJA BULJA*, *POVRATAK*, *POVRATAK RATNIKA*, *POZNANIK IZ KLANCA*, *PREDAVANJE O BRATSTVU*, *PREOBRAŽENJE MILE „TOBDŽIJE“*, *PREPISKA OKO KRAVE*, *PRIČA O RIMLJANIMA*, *PRIČA O DOBROJ KUJI*, *PRIJATELJI*, *PROLJEĆE*, *SMRT I NADA*, *PROPAST I PROROŠTVO*, *RAZMIŠLJANJA O ĐAVOLU*, *RAZVEZANI NIKOLETINA*, *SEDMAK „ČOROKALO“*, *SIN „BRKATE ČETE“*, *SJEĆANJE NA NIKOLETINU (USPOMENE IZ DJETINJSTVA)*, *SNAGA POKOJNOG ČAĆE*, *SREĆA MARTINOVE KĆERI*, *STARAC S TORBAKOM*, *STRIČEVO KUMOVANJE*, *SUĐENJE*, *SUKOB U PLANINI*, *SUROVO SRCE*, *SVETI MAGARAC*, *TREŠNJA*, *TREŠNJA S KRAJA RATA*, *U SVIJETU MOG DJEDA*, *VARCAR MRKONJIĆ*, *VJEČITO DRVO*, *ŽENIDBA MOGA STRICA*, *ZIMA*, *ZLOSUTNA IGRA*. Ukupna količina lema u ovim tekstovima iznosi 2.548, a pojavnica (*token*) 56.980.

3. Leksička struktura naslova sugerise i nagovještava opštu strukturu pripovijedanja. Riječi iz ovog inicijalnog dijela kazivanja najčešće ukazuju na neki događaj (18): *ČUDO NAD ČUDIMA*, *IZUZETAN DOŽIVLJAJ*, *JOVEC U BANDI*, *MARKA NEMA*, *KONTROLA U BIHAĆU*, *MARTIN ČUVA TAJNU*, *NE TRAŽI JAZBECA*, *ODBRANA MARTINOVA*, *POGIBIJA TANASIJA BULJA*, *POVRATAK*, *PRIČA O RIMLJANIMA*, *PREDAVANJE O BRATSTVU*, *PREOBRAŽENJE MILE „TOBDŽIJE“*, *PROLOM*, *PROPAST I PROROŠTVO*, *SJEĆANJE NA NIKOLETINU (USPOMENE IZ DJETINJSTVA)*, *SUĐENJE*, *ZLOSUTNA IGRA*. Druga značajna leksička grupa (11) odnosi se na ljudske karaktere, njihove vrline i mane, a takođe međuljudske odnose. Ovdje preovladavaju pozitivne osobine: *JUNAČKI SVIJET MALIGANA DELIJE*, *DELIJE NA BIHAĆU*, *DOBRI MOMAK VASILJE*, *PRIJATELJI*. Samo je u dva slučaja eksplicirana negativna crta: *KRADLJIVCI*, *NEZGODAN SAPUTNIK*, a takođe fizička ograničenost: *INVALID*. U ostalim se naslovima ne ističe jasno

⁴ Analiza je izvršena na taj način što su obrađeni svi gramatički likovi (pojavnice, token) čija je frekvencija bila veća od 20 u Gralis-Korpusu Branka Ćopića (Gralis-www). Pri tome se polazilo od pretpostavke da će frekvencija ispod 20 ravnomjerno zahvatiti sve riječi sa deklinacijom, konjugacijom i komparacijom i da se to neće disharmonično odraziti na izvlačenje konačnih rezultata, jer se leme ispod navedenog praga mogu pojaviti najviše 189 puta. U velikom broju slučajeva, radi izvlačenja relevantnih zaključaka, donja frekvencija riječi sa paradigmom je provjeravana i navođena, dok je kod nepromjenljivih riječi (prijedloga, veznika, riječci, uzvika) ovo gotovo do kraja sprovedeno. To znači da je učestalost pojavnica manja od 20 selektivno obrađena i analizirana.

pozitivna ili negativna osobina: SEDMAK „ČOROKALO“, MEGDANDŽIJA SRETEN, NEOBIČNI SAVEZNICI, PLANINCI, POZNANIK IZ KLANCA, GAVRAN I KOSOVKA. Često se pojavljuju nazivi zanimanja (nomina professionalia, 12), obično vojnih: MAJOR BAUK, POVRATAK RATNIKA, ARTILJERAC MARKO MEDIĆ, MITRALJEZAC GOLUBIJE SRCA. Među njima dva puta dolazi *car*: ČETIRI CARA, CAR NA BEKEZU i jednom *konjovodac*, *majstor* i *pjesnik*: KONJOVODAC I DIJETE, MAJSTOR MIĆAN, PJESNIK. Postoje lekseme koje ukazuju na duševna stanja i emocije (6): SUROVO SRCE, ČOVJEČE, NE LJUTI SE, RAZVEZANI NIKOLETINA, LJUBAV I LJUBOMORA, LJUBAVNI JADI, SMRT I NADA. Nekoliko riječi (6) ističe srodstvo – *stric* (2), *djed*, *ćaća*, *sin* i *kćer* (1): STRIČEVO KUMOVANJE, ŽENIDBA MOGA STRICA, U SVIJETU MOG DJEDA, SNAGA POKOJNOG ĆAĆE, SIN „BRKATE ČETE“, SREĆA MARTINOVE KĆERI. U dva naslova spominje se uzrast (stariji) – *bakica*, *starac*: NEPOSTOJEĆA BAKICA, STARAC S TORBAKOM. Autor upotrebljava niz zoonima (9), pri čemu u dva slučaja dolazi *krava*: KRAVA S DRVENOM NOGOM, PREPISKA OKO KRAVE, i isto toliko *magarac*: MAGARAC S ČELJADEĆIM NOGAMA, SVETI MAGARAC. Jednom se javlja *kuja*, *orao* i *jazavac*: PRIČA O DOBROJ KUJI, ORLOVI RANO LETE, NAŠI GONE JAZAVCE. Postoji i naslov sa mitskom životinjom *aždajom*: BITKA S AŽDAJOM. Nekoliko puta se daje oznaka otvorenog prostora: ILIJA NA RASKRŠĆU, NA GRADNJI MOSTA, NA PUTU U BOJ, SUKOB U PLANINI, VARCAR MRKONJIĆ, i samo jednom zatvorenom: BUNAR BEZ VODE. U četiri slučaja pojavljuje se leksika vezana za vjeru i vjerovanja – *Bog* i *đavo*: BOG I BATINA, OBRAČUN S BOGOM, BITKA S ĐAVOLOM, RAZMIŠLJANJA O ĐAVOLU. Malo ima fitonima: CVJETANJE, TREŠNJA, TREŠNJA S KRAJA RATA, VJEČITO DRVO i naziva pića (*rakije*): NIDŽINA RAKIJA, BURENCE RAKIJE. Naslovi su rijetko vremenski markirani: GLAS IZ DJETINJSTVA, PROLJEĆE, ZIMA. Malo ima etnonima (naziva naroda): OKAMENJENI CIGANI, DŽAN AMERIKANAC i etnika (naziva ljudi po naseljenim mjestima): PRIČA O RIMLJANIMA.

U oblikovanju naslova Čopić koristi više antroponima i pridjeva obrazovanih od njih. Najčešća su imena, i to gotovo isključivo muška: DOBRI MOMAK VASILJE, ILIJA NA RASKRŠĆU, MARKA NEMA, MARTIN ČUVA TAJNU, ODBRANA MARTINOVA, RAZVEZANI NIKOLETINA, SJEĆANJE NA NIKOLETINU (USPOMENE IZ DJETINJSTVA), NIDŽINA RAKIJA, SREĆA MARTINOVE KĆERI, GAVRAN I KOSOVKA. Rijetki su naslovi u kojima se pojavljuje samo prezime: JOVEC U BANDI, CAR NA BEKEZU, NE TRAŽI JAZBECA (prezime avionskog mehaničara) ili nadimak: DŽAN AMERIKANAC, MAJOR BAUK (legendarni Miloš Bauk). Obično pisac pravi različite kombinacije imena, prezimena i nadimka: **(a)** ime + nadimak (i obrnuto): JUNAČKI SVIJET MALIGANA DELLJE, PREOBRAŽENJE MILE „TOBDŽIJE“, **(b)** ime + prezime: POGIBIJA TANASIJA BULJA, ARTILJERAC MARKO MEDIĆ, **(c)** nadimak + prezime: SEDMAK „ČOROKALO“ (nazvan zbog sedam mjeseci provedenih na slobodnoj teritoriji), **(d)** ljudska osobina + ime: MEGDANDŽIJA SRETEN. Postoji i kombinacija zanimanje + ime: MAJSTOR MIĆAN.

U naslovima se pojavljuju dva toponima – *Bihać* i *Varcar Mrkonjić* i to u tri teksta: DELLJE NA BIHAĆU, KONTROLA U BIHAĆU, VARCAR MRKONJIĆ (mjesto Vakuf je u fabularno vrijeme imalo tri naziva: Nijemci, ustaše, domobrani su koristili

Varcar-Vakuf, partizani i četnici *Mrkonjić-Grad*, a Italijani: *Varcar Vakuf* ili *Varcar-Mrkonjić*).

4. Pretežni dio leksema u Ćopićevim tekstovima pripada samo jednoj vrsti riječi. Međutim, postoji čitav niz gramatičkih homonima. Najizrazitiji primjer su dvije leme. Jedna je *kosa* (129 puta), koja dolazi kao: imenica *kôsa* – za označavanje dijela čovječijeg tijela (63), nagnutog dijela terena (55), poljoprivrednog oruđa (5), zoonim – ptica *kôs* (5), glagol – sa oblicima *kosi*, *kose* (5) i određeni pridjev *kôst* (1)⁵. Druga je *more* (172), koja se u datom korpusu upotrebljava kao: imenica – *môre* ‘morska površina’ (26), emocijama – *môra* ‘teško osjećanje, tegoba, muka, briga’ (10), uzvik – *môre* (18), glagol – kolokvijalni oblik *môre* (umjesto *môže*) od *moći* (2). Uz to se genitiv/akuzativ jedn. *mora* podudara sa 3. l. jedn. prezenta modalnog glagola *morati* (126).

– *Vala, Nikoletina, ti se, čini mi se, ne bi začudio taman da vidiš okean, najveće more na svijetu* (ČUDO NAD ČUDIMA). ♦ *Eto ti – čudio se on – ide čovjek, srećan i bezbrižan, sve je pred njim otvoreno, prosto i savladljivo a onda, kao neočekivan udarac, padne jedna jedina nesrećna noć i ostane da poput more leži na čitavom životu* (GAVRAN I KOSOVKA). ♦ *Mora da se nešto interesantno unutra događa – kaže mi Skender* (DELJE NA BIHAĆU). ♦ *Šta znam, more biti da je lud čovjek* (BITKA S ĐAVOLOM). ♦ – *More, more, isteći će, vala, para i za dva ibrika* (KRADJIVCI)⁶.

Imenica *more* često dolazi u prenesenom značenju.

Zanimemio, poluotvorenih usta, zaboravljajući da jaše na paripu, dječak je začaranim pogledom promjerio sjenovito carstvo bezbrojnih stabala, koja su se u visini gubila u nepreglednu moru grana i nejednako osvijetljena zelenila, ustreptala na vjetru (PROLOM). ♦ *Okupatoru je bilo prijeko stalo do toga da ovlada ovim važnim centrom drvarske industrije, od koje je živjela čitava drvarska kotlina i njena okolina, da proširi proizvodnju i veže uza se hiljade radnika, ali umjesto svega toga talijanske kolone u čudu zastadoše pred razbuktalim morem plamena* (PROLOM). ♦ *Popeo se do na sam vrh, sve dok mu glava nije izronila povrh treperava mora od lišća* (ORLOVI RANO LETE).

5. U Ćopićevim tekstovima i m e n i c e su najfrekventnija vrsta riječi. One izražavaju različita značenja, a dominiraju sljedeće semantičke grupe: (a) čovjek – konkretna lica (označena imenima, prezimenima i nadimcima), nacionalna pripadnost, pol, starosna dob, zanimanje, rodbinski odnos, osobina, dio tijela, emocionalno, fizičko i fiziološko stanje, vjera i vjerovanje, odjeća, obuća, jezik i komunikacija, aktivnost, umjetnost (muzika, pjesma, kolo), kulinarija (jelo, piće), (b) prostor (unutrašnji i spoljni; prostorna mjera), (c) vrijeme, (d) biljka, (e) životinja, (f) kvantitet, (g) apstrakcija, (h) predmet, (i) priroda.

⁵ U korpusu se ne pojavljuje vlastito ime *Kôsa*.

⁶ Zbog prostorne ograničenosti primjeri u obliku rečenica se u analizi navode vrlo selektivno i dozirano (samo u slučajevima kada se iskaže potreba za ilustracijom i preciziranjem).

Najveća grupa imenica odnosi se na čovjeka. Njihov značajan dio čine antroponimi. U kategoriji imena izrazito su u prednosti muška imena (123 u odnosu na 11 ženskih). Najčešća su: *Nikoletina* (604), *Lijan* (476), *Todor* (448), *Uroš* (342), *Jovanče* (307), *Trivun* (283), *Radekić* (265), *Nidžo* (262), *Gojko* (239), *Stojan* (194), *Nikola* (172), *Jovica* (168), *Ilija* (148), *Bojan* (167), *Gavran* (138), *Marko* (133), *Rade* (118), *Skender* (113), *Martin* (110), *Nikolica* (107), *Katica* (99), *Gavrilo* (98), *Mićan* (96), *Milan* (96), *Lazar* (95), *Đurajica* (79), *Blagoje* (77), *Đoko* (77), *Mile* (74), *Pepo* (74), *Martin* (73), *Remzija* (72), *Miloš* (68), *Vinko* (65), *Lazar* (63), *Markiša* (62), *Luka* (56), *Lazija* (/-Mazija/, 56), *Ale* (52), *Dundurije* (51), *Jozo* (51), *Jovandeka* (50), *Janko* (44), *Mujica* (42), *Bikan* (37), *Kosta* (36), *Đuro* (35), *Mujica* (34), *Đulaga* (33), *Jovo* (32), *Jovec* (29), *Veseljica* (29), *Stanko* (26), *Tanasije* (26), *Arif* (25), *Brane* (25), *Branko* (25), *Maleta* (25), *Mehaga* (25), *Jež* (23), *Markan* (23), *Ante* (24), *Vasuka* (22), *Stevo* (21), *Todorina* (21), *Aleksa* (20), *Dane* (20), *Đukan* (20), *Sreten* (20), *Vule* (20). Ženska imena su rjeđa: *Katica* (80), *Kosovka* (28), *Lunja* (98), *Marija* (36), *Milka* (21), *Mirjana* (33), *Leka* (31), *Čana* (25). U jednom slučaju nalazimo triplet: *Sava* i *Savo* kao muško ime (182) i *Sava* kao žensko (5). U Čopićevoj antroponimiji pojavljuju se tvorbene varijacije tipa *Jovo* – *Jovica* – *Jovanče* – *Jovandeka* – *Jovec*, *Nikola* – *Nidžo* – *Nikolica*, *Milan* – *Mile*, *Petar*⁷ – *Pero*, *Branko* – *Brane*. Za obrazovanje hipokoristika, riječi od milja, koristi se sufiks -č-e (*Jovanče*), -ic-a (*Jovica*), -uk-a (*Vasuka*). Postoji čitav niz skraćenih imena (hipokoristika) na -o i -e: *Mile*, *Pero*, *Đoko*, *Đuro*, *Jovo*, *Brane*, *Stevo*, *Dane*. U ovoj leksici dominiraju srpska imena, manje ima muslimanskih/bošnjačkih (*Skender* (154), od toga *Skender Kulenović* osam puta, *Remzija* (72), *Mujica* (47), *Mujica* (42), *Arif* (40), *Mehaga* (36), *Đulaga* (33), *Nail* (23), *Ibro* (20), *Zaim* (12), *Esmā* (11), *Mehmed* (10), *Emil* (5), *Fehim* (5), *Alija* (4), *Hajro* (4), a još manje tipično hrvatskih: *Vinko* (65), *Jozo* (51), *Ante* (24).

Rijetki su etnici (imena stanovnika pojedinih gradova): *Drvarčanin* (2), dok nešto više ima oznaka regionalne pripadnosti (nomina regionalia): *Krajišnik* (22), *Ličanin* (12), *Bosanac* (6), *Srbijanac* (6), *Kozarčanin* (1), *Ličanka* (3).

U odnosu na imena pisac mnogo rjeđe koristi prezimena (svega 17 u frekvenciji do 20). Najčešća su: *Škuro* (75), *Toroman* (60), *Potrk* (57), *Kekić* (49), *Bursać* (46), *Ljusina* (40), *Kapetanović* (35), *Jarić* (32), *Stanivuk* (32), *Čupurdija* (31), *Ćulibrk* (30), *Pavlović* (29), *Rajić* (29), *Bauk* (27), *Veselica* (26), *Dolinar* (23), *Šarčević* (24), *Stanić* (23), *Čorokalo* (20), *Orešković* (20), *Zlojutro* (17). Iz analize se vidi da Čopić daje prezimena uglavnom kada mora i radije upotrebljava imena, dodajući, ako treba, determinator u obliku druge imenice (npr. *komandir Gavran*). Najfrekventnija prezimena se isključivo odnose na lica muškog pola, što još jače potencira Čopićev narativni muškocentrizam. Uz neke antroponime dolazi rimovani dodatak (*Lazija-Mazija*; 12).

⁷ Frekvencija ove riječi je vrlo mala (9).

Umjesto prezimena nerijetko se daju nadimci (kognomeni), među kojima se izrazito izdvaja *Stric* (335). Ostali su mnogo manje zastupljeni: *Pirgo* (58), *Vanjka* (40), *Petrarka* (32), *Paprika* (29), *Orajar* (26), *Džan* (25), *Tito* (20).

U opštoj antropološkoj leksici preovladava *čovjek* (1508), *lice* (312) i *drug* (225), dok su druge jedinice manje zastupljene: *stvorenje* (31), *čeljad* (21).

Što se tiče rodovskih naziva, pisac više koristi riječi za označavanje muškaraca (11) nego žena (8)⁸. U muškoj grupi dominira *dječak* (635) i *momak* (330). Interesantno je da su *starac* (166) i *čiča* (74) treća i četvrta riječ po frekvenciji. Slijedi *delija* (56), *gospodin* (34), *mališan* (33), *omladinac* (29), *dječačina* (23), *momčina* (20), *mladić* (20). U ženskoj skupini izdvaja se *žena* (251) i *djevojka* (219), zatim dolazi *baba* (154), *djevojčica* (60), *cura* (34), *curica* (34), *starica* (26), *baka* (21) i *djevojče* (9). Imenice za oznaku starijih osoba više se tiču muškaraca, a manje žena (238: 201), iako je odnos broja leksema drugačiji (2 : 5): *starac* (166), *čiča* (74) – *baba* (154), *cura* (34), *curica* (34), *starica* (26), *baka* (21)⁹. Dosta ima riječi koje se vezuju za djetinjstvo, pri čemu je frekvencija ovako raspoređena: *dječak* (635), *momak* (330), *djeca* (255), *djevojka* (218), *dijete* (150), *djetinjstvo* (61), *djevojčica* (60), *dječurlija* (40), *cura* (34), *curica* (34), *mališan* (33), *omladinac* (29), *dječačina* (23), *momčina* (20), *mladić* (20), *djevojče* (9).

Ćopić vrlo rijetko ukazuje na nacionalnu pripadnost. Najčešći je etnonim *Talijan* (233), *Nijemac* (55), *Turčin* (45), *Srbin* (41) i *Hrvat* (23). Imenice *Talijan* i *Nijemac* imaju pojačanu upotrebu jer se uglavnom koriste za imenovanje okupatora: Nijemca iz fabularne sadašnjosti (kada se radnja dešava), a Turčina iz fabularne prošlosti (u sjećanjima junaka na turska vremena). Kao oznaku stanovnika Italije Ćopić rjeđe upotrebljava ono što je tipično za savremeni srpski jezik – *Italijan*, pa je odnos *Italijan* – *Talijan* 233 : 13, što se ponavlja i u pridjevskoj upotrebi: *italijanski* (4) – *talijanski* (77). Jedino je drugačije u deminutivno-hipokorističnom paru *Italijančić* (4) – *Talijančić* (2). U Ćopićevim tekstovima 64 puta se pojavljuje riječ *Musliman/musliman* (64), od toga u 62 slučaja je napisana malim slovom (*musliman*) i samo dva velikim (*Musliman*, ali ne na početku rečenice), što bi ukazivalo na to da se ne radi o nacionalnoj, već vjerskoj pripadnosti. Pet puta pojavljuje se *muslimanka*. Riječ *Bošnjak* dolazi samo jednom.

Kada su u pitanju oznake zanimanja (nomina professionalia), najčešća je imenica opšteg značenja *posao* (437). U pišćevom pripovijedanju nalazimo tri osnovna tipa djelatnosti – civilnu, vojnu i policijsku. Među civilnim nazivima izdvaja se *seljak* (331), *poljar* (162), *knez* (82), *crkvenjak* (34), *pop* (31), *doktor* (29), *car* (21), *kralj* (21) i *pjesnik* (21). Manje ima riječi tipa *sanitetlija* (2). Tu su

⁸ Samu riječ *muškarac* nalazimo 18 puta.

⁹ U grupu sa niskom frekvencijom spadaju riječi *bakica* (12) i *čičica* 3, dok se *djedi-ca* ne upotrebljava.

i riječi koje se odnose na proces obrazovanja: *đak* (72), *učiteljica* (49), *učitelj* (76), *učenik* (10), *zanat* – *kovač* (48), *majstor* (39), *kožunlija* (16), *šeširlija* (7), *zanatlija* (4), zdravstveno stanje: *invalid* (21), *ranjenik* (28), a takođe mikrosocijalnu poziciju: *poznaničnik* (31), *gazda* (26), *gost* (25), *prika* (23), *komšija* (63), *domaćin* (55)¹⁰. Interesantno je da Ćopić samo jednom daje apelativ *susjed* (ali se pridjev *susjedski* pojavljuje 15 puta). U sistemu vojnih zvanja izdvajaju se oznake činova – *oficir* (45), *kapetan* (31), *poručnik* (65), *vojnik* (71), vojnih položaja i zadataka – *komandant* (202), *borac* (160), *komesar* (134), *komandir* (124), *kurir* (101), *kuvar* (97), *logornik* (61), *mitraljezac* (49), *hajduk* (36), *puškomitraljez* (24), *tobdžija* (26), *narednik* (23), *bjegunac* (20), *stražar* (20), *borac* (196) i nominacije sukobljenih strana: *ustaša* (490), *partizan* (163), *četnik* (35). Među policijskim zanimanjima dominira *žandarm* (68)¹¹.

Rijetke su imenice za označavanje ljudi po boji: *crnac* (4), *plavojka* (2), *crvendač* 'komunist' (1), *plavuša* (1), *crnka* (1)¹², dimenzijama: *dugajlija* (25), navikama i strastima: *meraklija* (2), *jurišlija* (1), *pretrglija* (1), *surtulija* (1).

Značajnu grupu čine apelativi koji izražavaju rodbinske/rodovske odnose. U ovoj leksici preovladava *brat* (643), što se objašnjava činjenicom da se u najvećem broju slučajeva (495) ovaj riječ ne koristi za imenovanje rodbinske pripadnosti, već kao dio poštapalica tipa:

Moj brate, vraćam ti se ja sinoćke odozdo od onoga našeg poredovničkog mlina, popravljao sam nešto jažu, provalila se bila taman više one Bukanove barice, pa, znaš, krenem onijem putem kroza šumu (BITKA S ĐAVOLOM).

Neobično je to što se na drugom mjestu nalazi *stric* (573). Razlog je u tome što je jedan od glavnih Ćopićevih junaka *stric Nidžo* pa se ovaj spoj pojavljuje dosta često (159). Imenica *stric* mnogo rjeđe dolazi sa imenom *Blagoje* (8), *Jovec* (4), *Savo* (4), *Sava* (3), *Miće* (2), *Pero* (2), *Dušan* (2), *Džan* (1). U nizu slučajeva pisac koristi prisvojni pridjev od ličnog imena: *Gojkov stric* (5), *Markišin stric* (2), *Šupurđijin stric* (1)¹³. Manje se upotrebljava sintagma prisvojna zamjenica + *stric*: *njegov stric* (3), *njezin stric* (1).

Zbog Ćopićeve izuzetne privrženosti djedu nije čudno što njegova leksička oznaka nalazi na trećem mjestu, i to u tri varijante: kao *djed* (340), *ded* (20) i *deda* (1).

Ostala rodovska leksika dolazi u ovakvom redoslijedu: *majka* (215), *otac* (206), *baba* (186; takođe u značenju 'stara žena'), *sin* (181), *mater* (84), *sinak*

¹⁰ Riječ *čobanica* susreće se 20 puta, *čoban* 13, *čobanče* 7 i *čovanačad* 5.

¹¹ Leksema *konjovodac* nije česta (10), ali stoji u naslovu pripovijetke KONJOVODAC I DIJETE.

¹² Nema riječi tipa *plavka*, *sivonja*.

¹³ Prisvojne pridjeve od navedenih antroponima nismo uključili u ukupni broj pojavnica (573).

(84), *sinovac* (74), *strina* (62), *sestra* (50), *tetka* (49), *strina* (40), *baka* (37, takođe u značenju 'stara žena'), *ujak* (34), *mati* (33), *strikan* (33), *unuk* (30), *kuma* (29), *ćaća* (25), *siroče* (23), *burazer* (21), *muž* (19), *žena* 'supruga' (49), *rođak* (19), *mama* (18), *tata* (14), *bakica* (12), *kćerka* (9), *babo* (8), *snaha* (8), *kćer* (6), *ćerka* (5), *djever* (5), *braco* (4), *unučad* (4), *amidža* (2), *sinčić* (3), *praunuk* (2), *prapraunuk* (2), *sirotica* (2), *kći* (1), *daidža* (1), *dever* (1), *kćerčica* (1), *nećak* (1), *svekar* (1), *svekrva* (1), *tetak* (1)¹⁴.

I ovdje dominiraju oznake za muški pol: *brat* – *braco* – *burazer*, *djed* – *deda* – *djed*, *otac* – *ćaća* – *babo*, *sin* – *sinčić* – *sinak* – *sinovac*, *kum*, *ujak*, *unuk*, *siroče*, *rođak*, *djever* – *dever*, *amidža*, *daidža*, *praunuk*, *prapraunuk*, *nećak*, *svekar*, *tetak*. Njihov poredak po učestalosti je ovakav: *brat* (643), *stric* (573), *djed* (340), *otac* (206), *sin* (181), *kum* (102), *sinak* (84), *sinovac* (74), *kum* (102), *ujak* (34), *unuk* (30), *ćaća* (25), *burazer* (21), *deda* (20), *rođak* (19), *tata* (14), *babo* (8), *djever* (5), *braco* (4), *amidža* (2), *sinčić* (3), *daidža* (1), *deda* (1), *dever* (1), *praunuk* (2), *prapraunuk* (2), *nećak* (1), *svekar* (1), *tetak* (1).

Imenica za ženski pol je vidljivo manje: *majka* – *mater* – *mati* – *mama*, *kćerka* – *kćer* – *kći* – *ćerka* – *ćerčica*, *baba* – *baka* – *bakica*, *sestra*, *strina*, *tetka*, *kuma*, *snaha*, *svekrva*, *sirotica*. One imaju sljedeće kvantitativne vrijednosti: *majka* (215), *baba* (186; takođe u značenju 'stara žena'), *mater* (84), *strina* (62), *sestra* (50), *tetka* (49), *žena* 'supruga' (49), *strina* (40), *baka* (37, i u značenju 'stara žena'), *mati* (33), *kuma* (29), *mama* (18), *bakica* (12), *kćerka* (9), *snaha* (8), *kćer* (6), *ćerka* (5), *kći* (1), *kćerčica* (1), *sirotica* (2), *svekrva* (1)¹⁵.

Jedan broj imenica izražava emocionalna stanja, pri čemu prevladava *strah* (179), *sreća* (129), *briga* (109), *muka* (107), *tuga* (102), *radost* (64), *jeza* (49), *smijeh* (34), *olakšanje* (31), *uzbuđenje* (27), *žalost* (26), *bol* (25), *smiješak* (24), *pláč* (18).

U sistemu oznaka dijelova tijela izrazito se izdvaja *ruka* (833) i *glava* (818). Dalje slijede *noga* (434), *oči* (367), *srce* (221), *leđa* (219), *rame* (167), *suza* (109), *prst* (83), *uvo* (82), *grudi* (74), *usta* (72), *kosa* (63), *jezik* (61), *nos* (58), *obrva* (58), *čelo* (55), *vrat* (50), *zub* (49), *brk* (47), *dlan* (47), *šaka* (43), *obraz* (36), *krv* (34), *brada* (34), *grlo* (31), *koljeno* (27), *tijelo* (25), *koža* (24), *usna* (20), *znoj* (20), *lakat* *taban* (18), (8), *trbuh* (6), *stomak* (4), *pluća* (2), *tikva* 'glava' (2), *zjenica* (1), *kičma* (1). Za ljudsko tijelo pisac veže aktivne radnje – *dah* (62), normalna fiziološka stanja – *san* (163), krajnje destruktivne rezultate – *smrt* (65), *pokojnik* (18), *leš* (14), *mrtvac* (9), a takođe zvučne efekte – *glas* (352).

U grupi riječi za izražavanje međuljudske komunikacije dominira *riječ* (350), a slijedi *ime* (109), *šapat* (92), *vijest* (91), *pitanje* (74), *razgovor* (56), *pismo*

¹⁴ Primjere za imenice *bratić*, *braco*, *rodica*, *unuka*, *ujna* nismo registrovali.

¹⁵ Riječ šireg značenja *čiko* spominje se 20 puta. Druge lekseme su slabo zastupljene: *rođak* (21), *rodo* (8), *zet* (14), *snaha* (8).

(64), *odgovor* (48), *jezik* (41), *susret* (40), *znak* (39), *spor* (32), *uzvik* (31), *naredba* (31), *zadatak* (26), *ukaz* (26), *hvala* (21), *sastanak* (21), *naređenje* (21), *oglas* (20), *novost* (20), *govor* (19), *odlučka* (15), *izvještaj* (13), *slovo* (6).

U kulinarskoj leksici, koja obuhvata nazive jela, pića i posude, na prvom mjestu nalazi se *rakija* (191), slijedi *ručak* (70), *jelo* (33), *krug* (29), *piće* (27), *mlijeko* (23), *hljeb* (23), *brašno* (19), *pita* (17), *slanina* (17), *hrana* (16), *meso* (14), *večera* (13), *pogača* (12), *sir* (9), *šećer* (9), *čorba* (9), *doručak* (8), *pura* (8), *kolač* (7), *mast* (6), *vino* (6), *kafa* (5), *kava* (5), *kruh* (3), *pogačica* (2), *ulje* (2), *pečenje* (2), *so* (1), *zejtin* (1). Riječ *rakija* upotrebljava se najčešće u genitivu – *rakije* (66), manje je zastupljena u akuzativu – *rakiju* (49), nominativu – *rakija* (39) i instrumentalu – *rakijom* (30), dok je vrlo rijetka u dativu/lokativu – *rakiji* (4), a takođe u vokativu – *rakijo* (3). U dva slučaja ova se imenica nalazi u naslovu pripovijetki: BURENCE RAKIJE, NIDŽINA RAKIJA.

U nominaciji posuda Ćopić pretežno koristi sljedeće imenice: *boca* (64), *čutura* (37), *tepsija* (36), *nož* (35), *čaja* (35), *čutura* (33), *bure* (27), *kazan* (25), *lonac* (21), *kašika* (15), *časića* (14), *šolja* (7), *kaca* (7), *flaša* (6), *tanjir* (5), *čuturica* (4), *tava* (3), *čanak* (2), *bačva* (1)¹⁶. U nazivu staklenki izrazita prednost daje se *boci* (64) u odnosu na *flašu* (6). U dva primjera paralelno se koriste oba sinonima:

Tada dvije poštovane starine „osušišće“ onu bocu s rakijom, dugajlija tresnu praznom torbom, mučnu još praznijom flašom, pa kad vidje da u torbi ne rgeću orasi, a u boci ne pljuska rakija, on uzriku u delije pred sobom i reče: – Bogami, ja počastih naše drugove i junake, nema tu šta (DELLJE NA BIHAĆU). ♦ Boca nikad nije do vrha puna, jer onda gost može posumnjati da smo mi neke cicije i dramoseri koji strijepe nad svakom kapljicom pa po pola godine držimo razom punu flašu, a ne bi suzu nekom dali, taman da je za glavu stalo (NIDŽINA RAKIJA).

Dominantna leksema u kategoriji „odjeća“ je *kapa* (106), slijedi *torba* (60), *šešir* (58), *džep* (55), *košulja* (47), *kaput* (38), *torbak* (35)¹⁷, *opasač* (33), *gaće* (30), *rukav* (27), *odijelo* (26), *marama* (24), *bluza* (24), *uniforma* (23), *čarape* (21). Ostale riječi slabije su zastupljene: *gunj* (18), *suknja* (17), *odjeća* (17), *kaiš* (12), *pantalone* (10), *maramica* (6), *kaputić* (5), *kaputina* (3), *džemper* (1)¹⁸. Imenica *kapa* često dolazi u spoju *lička kapa* (20), dok su druge sintagme manje zastupljene: *kožna kapa* (7), *pletana kapa* (4), *kožnata kapa* (2), *kozaračka kapa* (1), *zelena kapa* (1). Slabo se koristi prijedložki spoj *bez kape* (4).

Što se tiče obuće, neobično je da se na prvom mjestu nalazi *cokula* (48), ali stvar postaje jasna ako se uzme u obzir pretežno ratna tematika Ćopićevih tek-

¹⁶ Nismo pronašli nijedan primjer sa leksemama *viljuška* i *tanjur*.

¹⁷ Ova riječ stoji i u naslovu pripovijetke STARAC S TORBAKOM.

¹⁸ U Ćopićevim tekstovima ne nalazimo *rukavicu* i *sviter*.

stova (data riječ označava obično vojničku, tešku, cipelu)¹⁹. Manje ima drugih naziva: *cipela* (27), *opanak* (21), *čizma* (16), *obuća* (10), *papuče* (2)²⁰.

Među spektremama (imenicama za označavanje boja) Ćopić izrazitu prednost daje *boji* (21) u odnosu na *farbu* (4), koja se upotrebljava u ovakvim kontekstima:

Četnici, Talijani, ustaše, partizani, a mogu, vala, još i ovi najnoviji, ni farbe im ne znam (DOBRI MOMAK VASILJE). ♦ *Deder, kume Nidžo, s farbom na srijedu! – priskako je uz ujaka i kum Pero* (IZUTETAN DOGAĐAJ). ♦ *S ledenim jadom zarezivali su u sjećanje, čini im se za čitav život, visoku i još uvijek bijelu tavanicu razreda, velike prozore koji od sebe prave otvorenu poljanu i tragove zelene farbe na prestarjelim jelovim vratima* (PROLOM). ♦ *Vidider ti, Jozo, da počem nisu od tvoje farbe, pa da nas neka-ko odbraniš* (VARCAR MRKONJIĆ).

Imenice za označavanje konkretnih boja ovako se koriste: *plavetnilo* (19), *zelenilo* (16), *rumenilo* (11), *bjelina* (8), *azur* (1), *crvenilo* (1), *plavilo* (1), *šarenilo* (1)²¹.

Budući da je pripovijedanje uglavnom koncentrisano na selo, jedan dio lek-sike je vezan za poljoprivredu i alatke. U tekstovima su najčešće *vile* (32), *sjekira/sikira* (27) i *motika* (22), slijedi *lopata* (10), *grablje* (9), *plug* (8), *kosa* (5)²².

Posebna grupa imenica izražava ljudske radnje, aktivnosti i procese. Ovdje preovladava podgrupa vezana za vojna dejstva, u kojoj dominira *boj* (110) i *borba* (90). Dalji je redoslijed: *ustanak* (70), *bitka* (66), *napad* (51), *pucnjava* (47), *paljba* (44), *zasjeda* (40), *juriš* (28), *pucanj* (25). Među procesualnim i akcionalnim riječima izdvaja se *korak* (113), slijedi *trka* (50), *šala* (46), *nedoumica* (33), *udarac* (29), *napor* (28), *kuluk* (28), *dolazak* (27), *batina* (25), *uzdah* (25), *odobravanje* (22), *vika* (21), *rad* (20). Njima su bliske lekseme tipa *pažnja* (23) i *straža* (22).

Malo ima apelativa koji se odnose na umjetničku djelatnost. Najčešće su *pjesma* (133), *igra* (68), koja dolazi u različitim značenjima, i *kolo* (34)²³.

Postoje imenice za izražavanje kvantitativnog odnosa. Jedne od njih ukazuju na pojedinačne predmete: *jedinica* (42)²⁴, *komad* (37), *mah* (27), druge na

¹⁹ U jednom slučaju upotrebljava se augmentativ *cokuletina*: *Kapetina mu nekakva, vrag zna na šta liči, nosina da se već i ne priča, kusav šinjelčić, cokuletine* (LJUBAV I LJUBOMORA).

²⁰ Riječ *nanule* pisac ne upotrebljava.

²¹ Imenice *sivilo* i *žutilo* se ne susreću.

²² Leksema *ralo* se ne koristi.

²³ Glagolska imenica *pjevanje* susreće se samo jednom. U tekstovima nismo našli riječi tipa *muzika*, *svirka*, *ples*, *gusle*, *sviranje*.

sumarnost (nomina collectiva): *grupa* (127), *gomila* (126), *narod* (115), *društvo* (67), *družina* (51), *mnoštvo* (11). Posebnu grupu čine oznake neodređene količine: *bezbroj* (29). U Ćopićevim tekstovima naročito je frekventna leksika za nominaciju vojnih formacija, pri čemu je najčešća *četa* (505) i *vojska* (217), slijedi *kolona* (92), *bataljon* (85), *brigada* (75), *odred* (46), *patrola* (31).

U kategoriji „priroda“ dominira *zemlja* (306). Kao potkategorija dolazi svjetlost – *mrak* (139), *sunce* (83), *svjetlost* (55), *zora* (34), *suton* (29), *sjena* (27), *sjenka* (22), *zvijezda* (20), *sumrak* (18), *zraka* (1), tečnost – *snijeg* (92), *potok* (82), *voda* (69), *rijeka* (35), *more* (26), *kiša* (21), *talas* (20)²⁵, *jezero* (13), *led* (12), *rosa* (5), *pljusak* (4), temperatura – *vatra* (185), *dim* (67), *zima* (26), *mjesec* ‘mjesecina’ (9), *studen* (23), *tama* (23), *hladnoća* (8), *požar* (8), vrsta terena – *planina* (206), *gaj* (137), *brdo* (131), *dolina* (127), *ravnica* (4), *vazduh* – *nebo* (106), *magla* (78), *vjetar* (70), *oblak* (44), *vazduh* (28), *zrak* (5). Preostalu leksiku čini *tišina* (76), *kamen* (28), *pijesak* (5) itd.

Što se tiče predmeta i artefakata (ljudskih proizvoda), najčešća je *stvar* (283), dok je *predmet* mnogo rjeđi (23). Ovdje se izdvajaju nazivi oružja i njihovih dijelova – *puška* (304), *oružje* (117), *top* (90), *bomba* (88), *karabin* (64), *granata* (52), *metak* (30), *municija* (27), *cijev* (24), *automat* (20), *revolver* (20), *fišeklija* (12), *fišek* (2), štampanog materijala i pribora za pisanje – *knjiga* (55), *olovka* (10), *papir* (8), *teka* (4), *sveska* (3), novca – *para* ‘sitna moneta’ – 37, *novac* (24), *dinar* (9), namještaja – *sto* (89), *krevet* (70), *stolica* (22), kućnih uređaja – *furuna* (18), posteljine – *ćebe* (26), *pokrivač* (21), *jastuk* (17), sredstava i pribora za pušenje – *cigareta* (54), *lula* (39), *duvan* (26) i osvjetljavanje – *fenjer* (19). Raznorodnu grupu obrazuju imenice tipa *čugalj* (76), *kutija* (28), *štap* (22), *lúk* (5).

U leksici koja se odnosi na vjeru, vjerovanja, sujevjerje i sl. dominira *Bog/bog* (258) i *đavo* (207), s tim što se *Bog/bog* vrlo često koristi u poštapalicama (76). Up.:

Istina, podobro se smrklo, osobito u onome dolje klancu, ali vi, vala Bogu, znate mene: meni svedno – bio mrak, bio dan, ja se ne bojim (BITKA S ĐAVOLOM).

Slijedi *duša* (93), koja ima i druga značenja, *vrag* (81), *vjera* (72), *pop* (70), *crkva* (55), *džemat* ‘vjerska opština’ (30), *hodža* (41), *vile* (10)²⁶, *svetac* (20), *džamija* 16), *slava* (13), *Božić* (9), *Vaskrs* (7), *sveštenik* (1), *Uskrs* (1), *alah* (1)²⁷. Riječi

²⁴ Ona se najčešće upotrebljava u značenju vojne formacije opšteg karaktera. Npr.: *Nisu ovo više nekadašnje golotrbe partizanske jedinice, petometkovići* (ARTILJERAC MARKO MEDIC).

²⁵ U analiziranim tekstovima *val* se pojavljuje jednom.

²⁶ Riječ *vile* se najčešće koristi u sintagmama *posestirma vila*, *puste vile*, *svete vile*, *svete i drage vile*, *đavoli i vile*, *vile i zmajevi*, *svoje vile*.

²⁷ Riječ *religija* se ne javlja.

đavo (207) i *vrag* (81) pretežno se upotrebljavaju u prenesenom značenju i kao dio idioma. U direktnom značenju *đavo* dolazi u ovakvim kontekstima:

Vide ja ponovo da je to nekakvo đavolsko maslo, jer đavoli, daleko im kuća, obnoć najvole da odaju oko mlinske jaže i oko groblja i raskršća (BITKA S ĐAVOLOM). ♦ *Istina je da se naš Martin sinoćke tuko s đavolima* (BITKA S ĐAVOLOM).

Figurativnu i idiomatsku upotrebu ilustruju primjeri:

Eto, tako ti je to, drugarice muslimanko, majko moja mila, nek ti je živ tvoj Dedo, pa kakav bio da bio, đavo s njim gloginje mlatio! (Artiljerac Marko Medić). ♦ *Zbilja, koji vas đavo posla ovamo pa nas?* (Bog i batina). *Ipak, vremenom, djed je malo-pomalo načuknuo i doznao da se to neki đavo desio sa stricem Nidžom, nešto što se od njega krilo, ali nikako nije mogao proključiti o čem se, u stvari radi* (BUNAR BEZ VODE).

U Ćopićevim tekstovima ima dosta riječi za označavanje prostornih odnosa. Postoje dva osnovna tipa umjetničkog toposa: spoljni i unutrašnji. Oba se dalje dijele na univerzalni, čovječiji, fitonimski i zoonimski. Univerzalni topos izražavaju lekseme koje nisu vezane za konkretna geografska područja i topografske tačke, niti preciziraju o kakvim se kvalitativnim i kvantitativnim dimenzijama radi. U takvu grupu spada *mjesto* (327), *blizina* (72), *daljina* (58), *ivica* (70), *pravac* (62), *rupa* (48), *kurs* (21), *zid* (21), *krug* (20), a takođe *planina* (184), *drum* (112), *brdo* (96), *jaruga* (87), *ponor* (85), *dolina* (50), *trag* (45), *brijeg* (29), *more* (27), *zaravan* (21), *okolina* (20), *teritorija* (20), *visoravan* (20) itd. Ovdje dolaze i strane svijeta, koje su u Ćopićevom pripovijedanju slabo zastupljene – nešto više *istok* (12), jednako *jug* i *zapad* (7), a najmanje *sjever* (3). Orijentacijska opozicija *desni* – *lijevi* ima saodnos 64 : 50.

Čovječiji topos sastoji se od dva dijela: opšteg i toponimskog. Opšti izražavaju globalne oznake mjesta u kojima ljudi žive, stanuju i rade: *selo* (726), *varoš* (396), *grad* (210), *logor* (184), *bunker* (59), *zaselak* (47), *groblje* (24), a takođe oznake dijelova i elemenata spoljnog prostora: *put* (768), *cesta* (161), *dvorište* (128), *ograda* (64), *ulica* (47), *čaršija* (38), *sokak* (31), *pruga* (27), *raskršće* (21), *kapija* (15), i unutrašnjeg prostora: *vrata* (184), *soba* (140), *prozor* (124), *razred* (72), *prag* (50), *tavan* (48), *avlija* (46), *krov* (38), *dno* (24), *zatvor* (40), *ognjište* (21), *otvor* (20), *podrum* (17), *pendžer* (12), *plafon* (1). Interesantno je da Ćopić daje izrazitu prednost riječi *ćošak* u odnosu na *ugao* i *kut*: *ćošak* (136), *ugao* (10), *kut* (10). Leksema *ćošak* dolazi se u ovakvim kontekstima:

Okvir s krovom i čekrkom još godinama je stajao u ćošku našeg dvorišta izazivajući zabunu i čuđenje prolaznika i putnika namjernika koji bi svratili da se napiju, a dovodeći, opet, u nepriliku djeda i strica kad bi morali objašnjavati čitav taj đavolji slučaj (BUNAR BEZ VODE). ♦ *Unio stari burence, spustio ga u ćošak niže kreveta, pa mu se sve ne da da se odmakne od njega* (BURENCE RAKIJE). ♦ *Svi oni nemirni odmah bi utihnuli i pokorno posjedali na slamu, baba bi se makla u svom ćošku i nakašljala se, a jedino je onaj musliman pod prozorom i dalje ravnodušno žvakao kao da se ništa nije dogodilo* (CAR NA BEKEZU). ♦ *Ududučio sam se u ćošku i jedva disao* (ČETIRI CARA).

Spacionemu (oznake prostora) *ugao* Čopić upotrebljava onda kada *ćošak* kontekstualno ne odgovara:

*Kako koji stigne, a on po navici otvori vrata i poviri unutra: u lijevom **uglu** nešto uvaljana strnokosa na kom su spavali noćni pomeljari, desno, čuti golem, hrapav žrvanj* (MARTIN ČUVA TAJNU). ♦ *Ne može, u mrtvom sam **uglu*** (PROLOM). ♦ *Brisala je malu, malecnu suzicu u **uglu** oka i, još uvijek krišom, gledala Strica, koji se pravio da je ne vidi* (ORLOVI RANO LETE). ♦ *Debeli Pajo, koji je upravo počeo da traži mjesto pored njih, zagleda se dobro u ćošak i pri slaboj svjetlosti od velikih prozora prepoznade u njihovoj grupi Todora Bokana, pa zlovoljno odgega čak u suprotan **ugao**, spotičući se i čepajući one koji su bili posjedali* (PROLOM).

Riječ *kut* nalazimo u ovakvim situacijama:

*Rastjerao je kokoši po dvorištu, ritnuo se na krmaču i silom povukao Jovančeta u skrovit **kut** iza štale* (ORLOVI RANO LETE). ♦ *Stoji još uvijek, ali... možda samo dotle, dok ono otud od varoši, ono strašno, ustaško, ne prodre i u ovaj dalek, sklonjen i zabit **kut*** (PROLOM). ♦ – *Ni to mene ne može zapasti od gazdinskih sinova! – odmahivao je Fušer i oči su mu s prisjenkom tuge bježale u **kut*** (PROLOM). ♦ *Stare drvosječe i lovci pozdravljali su se bučno da ohrabre ranjenika, dok su žene, rumeneći, plaho pružale Radekiću ozeble pocrvenjele prste i skromno se povlačile u **kut**, useknujući se u vezene maramice* (PROLOM).

Postoje frekventne spacioneme koje se primarno ne vežu ni za jedno živo biće, npr. *pećina* (104).

Toponimski prostor obuhvata konkretna mjesta i područja, tip terena i sl. za čiju se nominaciju koriste vlastite imenice (propria). Po učestalosti se izdvajaju: *Bihać* (179), *Grmeč* (80), *Lisičjak* (43), *Pijevčev Do* – selo (38), *Una* (27), *Drvar* (25), *Japra* (21), *Vrgelj* (21), *Mračaj* (20), (*Banja*) *Luka* (22), *Lika* (42), *Krajina* (40) dok su neke kao *Sava* vrlo rijetke (3). Tematski radi se najčešće o ojkonomima – nazivima gradova (*Bihać*, *Drvar*, *Banja* *Luka*) i sela (*Vrgelj*, *Mračaj*), oronimima – nazivima planina i uzvisina (*Grmeč*, *Lisičjak*), hidronimima, konkretno potamonimima – nazivima rijeka (*Una*, *Japra*) i nomina regionalia – nazivima regiona (*Lika*, *Krajina*).

Prevoženje objekata izražava se transportemama *kola* (84), *avion* (51), *kamion* (33), *voz* (19), *auto* (6), *automobil* (6)²⁸.

Kao mjerna jedinica dolazi *metar* (49), *kilometar* (18), *litar* (13), *milimetar* (7) i *pedalj* (5).

Najčešći objekti u spolnjem prostoru su *kuća* (1100), *škola* (277; takođe u značenju 'ustanova'), *koliba* (98), *kasarna* (80), *bolnica* (73), *mlin* (68), *most* (65), *birtija* (62), *crkva* (55, sve), *baraka* (22), *stanica* (20), *dućan* (19), *hotel* (19), *džamija* (16), *kafana* (13), *kantina* (7), *fabrika* (7), *ćuprija* (5), *prodavnica* (1), *kavana* (1), *tvornica* (1)²⁹.

²⁸ U analiziranim tekstovima ne pojavljuje se riječ *autobus*.

²⁹ Riječi *banka*, *prodavaona*, *restoran*, *menza*, *pekara* nismo pronašli.

Fitonimski prostor obuhvata područja na kojima rastu biljke, drveće, voće, povrće, cvijeće. U Čopićevim tekstovima najčešće se susreće *šuma* (360), *gaj* (159), *njiva* (122), *šikara* (56), *živica* (47), *livada* (33), *polje* (33), *šljivik* (29), *bukvik* (27), *voćnjak* (26), *bašta* (23), *trnje* (23), *poljana* (21), *ljeskara* (20). Rijetke su oznake spoljnog i unutrašnjeg fitonimskog prostora koje se odnose na lagerovanje, ostavljanje, čuvanje plodova i usjeva, npr. *drvljanik* (24), *ambar* (1). Među linijskim dijelovima spoljnog prostora napravljenih ljudskom rukom najčešći je *plot* (22)³⁰.

U tekstovima su zastupljeni neki nazivi drveća, voća, povrća, žitarica, cvijeća. U nominacijama drveća izdvaja se *drvo* (157), *bukva* (57), *drveće* (53), a za označavanje dijelova flore *grana* (112) i *stablo* (46). U kategoriji voća preovladava *jabuka* (58) i *orah* (50). Riječ *voće* je slabo zastupljena (10), a redoslijed je u ovoj grupi: *jabuka* (79), *trešnja* (46)³¹, *kruška* (32), *šljiva* (25), *kupina* (8), *kesten* (7), *jagoda* (5), *lješnik* (4), *višnja* (3)³². Nazivi povrća su niskofrekventni: *krompir* (20), *paprika* (7), *grah* (4), *luč* – (3), *tikva* (3)³³. U leksici koja se odnosi na žitarice³⁴ samo je jedna riječ relativno česta – *kukuruz* (53), ostale su rijetke: *pšenica* (16), *zob* (9), *šenica* (6), *usjev* (4), *raž* (2).³⁵ Malo pojava ima i *žito* (23). Kategorija cvijeća slabo je zastupljena: *cvijeće* (15), *cvijet* (11), *ruža* (10), *đul* (7), *bosiok* (2), *visibaba* (1). Posebnu grupu obrazuje *trava* (59), *slama* (58), *sijeno* (40), *paprat* (22), *slamka* (7), *travka* (5)³⁶.

6. Zoonimski prostor čine mjesta u kojima žive životinje – u zemlji, iznad nje, u vodi i vazduhu. U analiziranim tekstovima izdvaja se životinjski (1) nadzemni prostor i (2) unutrašnji (podzemni) i spoljni (nadzemni, vodeni i vazdušni) prostor. Najčešći nadzemni prostor je *štala* (23) i *gnijezdo* (21)³⁷. Podzemni je predstavljen opštom imenicom *zemlja* (360) i rijetkim nazivima staništa: *mravinjak* (7), *jazbina* (3)³⁸. Vazdušni prostor izražavaju apelativi *nebo* (106), *vazduh* (28) i *zrak* (5). Najčešći vodeni prostor je *potok* (82), *voda* (69), *rijeka*

³⁰ U istraženom korpusu ne nalazimo riječi *vaza* i *saksija*.

³¹ Ova riječ se pojavljuje u naslovima pripovijedaka TREŠNJA i TREŠNJA S KRAJA RATA.

³² Leksema *povrće* se ne upotrebljava, niti se koriste imenice *borovnica*, *grožđe*, *malina*.

³³ Fitonime *pasulj*, *mrkva*, *povrće* i *paradajz* nismo zabilježili.

³⁴ Tu riječ pisac ne upotrebljava (kao ni *žitnicu*).

³⁵ Nemamo primjera za *ovas* i *ječam*.

³⁶ U naslovima se pojavljuje fitonim CVJETANJE i VJEČITO DRVO.

³⁷ Imenica *pčelinjak* je rijetka (1).

³⁸ Nema riječi *brlog* i *krtičnjak*.

(35), *more* (26)³⁹ i *jezero* (13)⁴⁰. Kao oznaka zatvorenog prostora dolazi *bunar* (2), koji se pojavljuje i u naslovu jedne pripovijetke: BUNAR BEZ VODE.

U sistemu zoonima rijetka su konkretna imena životinja. Najčešće je ime *Šušljo* (69), čuveni konj poljara Lijana, slijedi kuja *Žuja* (53). U jednom slučaju ista se riječ piše velikim i malim slovom – krava *Zekulja* (12) i *zekulja* (6). Dok opšta imenica *stoka* ima 32 pojavnice, *životinja* se slabo koristi (13). To se isto odnosi na *zvijer* (16) i *zujerku* (3). Od naziva domaćih životinja najčešći su *mačak/mačka* (318), *konj* (129), *kuja* (108), *ovca* (66), *krava* (51), *magarac* (51), *govedo* (32), *krmača* (30), *pijevac* (30), *vučić* (27), *vo* (25), *kobila* (25), *magare* (23), *pas* (22), *pašče* (22), *goveče* (22), *jare* (20), *koza* (20), *tele* (19), *jagnje* (18), *brav* (14), *kokoš* (13), *june* (8), *krmak* (8), *svinja* (5), *kokoška* (3), *guska* (3), *bik* (1)⁴¹. Neke od njih pojavljuju se u naslovima pripovijedaka: *krava* – KRAVA S DRVENOM NOGOM, PREPISKA OKO KRAVE, *magarac* – MAGARAC S ČELJADEĆIM NOGAMA, SVETI MAGARAC, *kuja* – PRIČA O DOBROJ KUJI. Oznake ptica i insekata imaju sljedeći redoslijed: *ptica* (52), koja u 12 slučajeva dolazi kao *tica*, *vrabac* (15), *muva* (14), *pčela* (12), *mrav* (11), *orao* (9), *jastreb* (5), *svraka* (3), *sova* (2), *komarac* (1).⁴² U naslovima nalazimo samo *orla*: ORLOVI RANO LETE. Divlje životinje su ovakvo predstavljene: *jazavac* (39), *zec* (28), *vuk* (27), *lisica* (23), *medvjed* (19). One se rijetko pojavljuju u naslovima: NAŠI GONE JAZAVCE. Nazivi za vodene životinje nisu frekventni: *riba* (37), *žaba* (4). Među gmizavcima najčešća je *zmija* (17).⁴³ Od dijelova tijela izdvaja se *rep* (20), manje *dlaka* (4).⁴⁴ Kao što se vidi, najviše se zoonima odnosi na psa, pri čemu se neočekivano na prvom mjestu nalazi *kuja* (108), ispred neutralnog *pas* (22) i kolokvijalnog *pašče* (22). Razlog je u tome što se *kuja* u više od polovine slučajeva (47) upotrebljava u romanu ORLOVI RANO LETE, u kome se govori o kuji Žuji. Rijetko se koriste druge oznake: *kučak* (4), *kučka* (2), *ker* (1), *kuće* (1). Nije česta ni *aždaja* (10), ali se jednom pojavljuje u naslovu pripovijetke: BITKA S AŽDAJOM. Riječ *ajvan* je samo jednom upotrijebljena kao pravi zoonim, a u 11 slučajeva kao zooforni nadimak – *Pero* „Ajvan“.

U nominaciji mladunčadi izdvaja se *jare* (20), *tele* (19), *jagnje* (18), a nešto manje *june* (8). Izražavanje boje životinja je rijetko: *zmija riđovka* (1), *konj riđan* (1).

7. U najčešće apstraktne imenice, pored onih koje navodimo u drugim leksičkim grupama, spadaju *kraj*, sa raznim značenjima (603), *drug* (677), *svijet*

³⁹ Ova se leksema pretežno koristi u prenesenom značenju.

⁴⁰ Spacionema *ribnjak* se pojavljuje samo jednom.

⁴¹ U tekstovima ne nalazimo *patku* i *ždrijebe*.

⁴² Pisac ne upotrebljava riječ *lastavica*.

⁴³ Nismo našli primjer za *guštera*. Jednom se pojavljuje *glista*.

⁴⁴ Riječ *pero* (5) dolazi samo u značenju 'pribor za pisanje' (3) i u spojevima *kukuruzno pero* (1), *pero divljeg luka* (1).

(488), *strana* (468), *život* (164), *način* (137), *izgled* (126), *slučaj* (83), *misao* (80), *dio* (73), *smrt* (72), *tuga* (63), *ljubav* (51), *rad* (51).

8. Na vrijeme globalno ukazuju apelativi *vrijeme* (339) i *doba* (56). Riječ *dan* je najfrekventnija temporema (950). Godišnja doba su ovako predstavljena: *zima* (56), *proljeće* (53), *ljet*o (33), *jesen* (25). Vremenski segment od 24 sata izražavaju lekseme *noć* (356), *jutro* (159), *podne* (43), *veče* (38), *ponoć* (29). Značenje 'sedam dana' iskazuje *nedjelja* (23) i *sedmica* (2)⁴⁵. Nazivi dana se pojavljuju ovim redom: *nedjelja* (41), *petak* (8), *subota* (6), *ponedjeljak* (3), *srijeda* (3), *utorak* (2), *četvrtak* (2). Riječ *mjesec* se često koristi (61), dok oznake mjeseci nisu frekventni: *novembar* (9), *maj* (8), *april* (7), *februar* (5), *januar* (3), *veljača* (2), *oktobar* (2), *mart* (1), *juli* (1). Četiri mjeseca se uopšte ne spominju: *juni*, *avgust*, *septembar* i *decembar*. Među nominacijama većih vremenskih perioda jedino je *godina* vrlo česta (290), dok *višek* ima samo 18 upotreba, a *stoljeće* i *decenija* se uopšte ne koriste. Manji vremenski razmaci dolaze ovim redom: *trenutak* (269), *čas* (178), *tren* (86), *minuta* (21), *sekunda* (9)⁴⁶. Odnos imenica *čas* i *sat* je 178 : 84. Inicijalni i finalni dio nečega (ne samo vremena) izražavaju najčešće dvije lekseme: *početak* (64) i *prestanak* (54).

Posebnu grupu čine fabuleme – riječi koje imaju pojačanu frekvenciju zbog tipa fabule i teme teksta. Takve su, recimo, *rat* (168), *štab* (158), *mitraljez* (110), *komanda* (67).

9. Među najfrekventnijim pridjevima nalazi se 169 lema. One pokrivaju sljedeća značenja: kvalitet (ljudske vrijednosti, mane i vrline), kvantitet (težina, visina, širina, obim, redosljed), emocija, fizičko i fiziološko stanje, intenzitet, boja, prostor, vrijeme, pol, pripadanje.

Kvalitet obuhvata ljudske karakteristike, a takođe osobine neživih predmeta i sl. Ovdje spadaju pridjevi opšteg tipa: *puni* (231), *lijep* (223), *čist* (141), *kriv* (69), *loš* (21). Veći dio primjera tiče se pretežno ili isključivo čovjeka. Jedni od njih izražavaju pozitivne crte: *dobar* (1.049), *miran* (234), *ozbiljan* (155), *siguran* (93), *pažljiv* (91), *oprezan* (89), *uporan* (69), *prijateljski* (35), *ozbiljan* (33), *brižan* (29), *iskren* (29), *marljiv* (29), *čestit* (23), *pamet*an (21). Manje ima oznaka negativnih osobina: *jadan* (77), *podrugljiv* (34), *neodlučan* (30), *zlurad* (29), *nesiguran* (26), *sumnjičav* (26), *lud* (25), *nepovjerljiv* (24), *neprijateljski* (24), *nestrpljiv* (23), *lukav* (22), *nemaran* (29). Neka se obilježja samo iz konteksta jasno dekodiraju kao pozitivna ili negativna: *rođeni* (148), *lični* (56), *spreman* (54), *slobodan* (38), *strog* (32), *pokoran* (25), *radoznao* (25), *ćutljiv* (24), *skrušen* (20). Semantičko-stilski raznorodnu grupu čine leme *mnogi* (160), *isti* (381), *novi* (339), *gotov* (117), *običan* (91), *hladan* (64), *jasan* (64), *otvoren* (64), *taman* (64), *tuđi* (60), *potpun* (52), *prost* 51), *svečan* (47), *razni* (44), *kiseo* (39),

⁴⁵ Riječi *tjedan* i *hefta* se ne susreću.

⁴⁶ Nismo našli nijedan primjer za *momen(a)t*.

uzaludan (31), *vjerovatan* (29), *nepoznati* (27), *nikakav* (27), *slučajan* (27), *istin-ski* (26), *neprijatan* (25), *dovoljan* (24), *jednostavan* (23), *neodređen* (23), *javan* (22), *sakriven* (22), *važan* (22), *nevidljiv* (21), *tačan* (21), *tajanstven* (20), *zatvo-ren* (20), *go* (20) i *sveti* (20).

Nema mnogo pridjeva koji ukazuju na kvantitet. Jedni od njih dolaze u obliku binarnog paradigmatskog odnosa: *visok* (1040) – *nizak* (67), *čest* (124) – *rijedak* (54). Drugi čine sinonimski par: *posljednji* (142) – *konačni* (88), *veliki* (409) – *krupan* (21), *mali* (899) – *sitan* (20). Treći označavaju unikate – *jedini* (182), *težinu* – *težak* (295) i *kratkoću* – *kratak* (128).

Pojedine leksičke jedinice nijansiraju intenzitet. U većini slučajeva radi se o porastu i jačanju svojstva: *brz* (335), *naročiti* (128), *nagli* (96), *glasen* (95), *neobičan* (93), *strašan* (79), *oštar* (73), *čvrst* (65), *priličan* (38), *neumoran* (37), *odlučan* (32), *snažan* (32), *osobit* (28), *jak* (22). Mnogo manje ima primjera sa suprotnim značenjem – opadanjem, slabljenjem: *lagan* (80), *tih* (73), *slab* (48), *mukli* (32).

Specifičnom strukturom se odlikuju spektreme (oznake boja). U tekstovi-ma dominira pridjev *crni* (117), slijedi *tamni* (87), *bijeli* (79), *blijed* (47), *mrki* (42), *garav* (30), *crven* (26), *zelen* (24), *rumen* (23), *zelenkast* (21). Ostale dijelove spektra izražavaju pridjevi sa frekvencijom manjom od 20: *siv* (16), *žut* (13), *bjelicašt* (12), *plavicašt* (12), *plav* (10), *mrkli* (9), *modar* (8), *zlatast* (8), *sijed* (7), *šaren* (6), *crnomanjast* (5), *vran* (5), *modrikast* (4), *tamnozelen* (4), *kestenjast* (3), *prosijed* (3), *ružicašt* (3), *smeđ* (3), *žućkast* (3), *ljubičast* (2), *crvenkast* (2), *sivoze-len* (2), *rumenkast* (2), *narandžast* (1), *prugast* (2), *riđ* (2), *ridokos* (2), *srebrnast* (2), *plavkast* (1), *plavokos* (1), *bjelobrk* (1), *crnokos* (1), *crnook* (1), *crnpurast* (1), *pepeljast* (1), *prljavozelen* (1), *prljavosiv* (1), *prljavožut* (1), *rđast* (1), *sivkast* (1), *maslinast* (1), *sivomaslinast* (1), *sivozelen* (1), *srebrekast* (1), *sur* (1)⁴⁷, *tamnocr-ven* (1), *tamnomodar* (1). Za pridjeve *lila*, *bjelkast*, *bordo*, *crnkast*, *jednobojan*, *kafen/kaven*, *narandžast/narančast*, *sljezov*⁴⁸, *dvobojan*, *trobojan*, *višebojan*, *zagasit*, *zemljan* nismo našli nijedan primjer. Ako boje podijelimo na svijetle i tamne, onda će ove druge izrazito preovladavati po broju pojava (284), dok ih po broju nijansi ima manje (8): *crni* (117), *tamni* (87), *mrki* (42), *garav* (30), *mrkli* (9), *crnomanjast* (5), *crnokos* (1), *crnook* (1), *crnpurast* (1). Čopić često pomoću sufiksa **-ast** izražava neodređenost spektralnog elementa i nesigurnost u njegovom dekodiranju: *zelenkast* (21), *bjelicašt* (12), *plavicašt* (12), *zlatast* (8), *crnomanjast* (5), *modrikast* (4), *ružicašt* (3), *kestenjast* (3), *žućkast* (3), *crvenkast* (2), *ljubičast* (2), *rumenkast* (2), *prugast* (2), *srebrnast* (2), *crnpurast* (1), *narandžast* (1), *plavkast* (1), *rđast* (1), *sivkast* (1), *sivomaslinast* (1), *srebrekast* (1). U tri slučaja prvi dio složenice čini korijen **prljav-**: *prljavozelen* (1), *prljavosiv*

⁴⁷ Pridjev *sur* se javlja samo u spoju **sura** *bedevija*.

⁴⁸ Ova će boja doći do izražaja u pripovijeci BAŠTA SLJEZOVE BOJE.

(1), **prljavožut** (1), a dvije tvorenice imaju završni sufiksoid **-kos**: **plavokos** (1), **crnokos** (1). Ćopić upotrebljava i kontekstualno uslovljene spektralne pridjeve (one koji se samo u konkretnom okruženju odnose na boju pa stoga traže riječi *boja* ili nešto sl.). Takve su četiri spektre: **vesela** *boja* (2), **zaštitna** *boja* (1), **jesenja** *boja* (1), **neodređena** *boja* (1), **zrela** *boja* (1), **živa** *boja* (1). Up.:

Ostala samo žujova? – priupita intendant zagledajući kravu na ledini, a sve mu žao što to nije bar neka zekulja, marvinče zaštitne b o j e , mogao bi se načiniti da je nije vidio (DOBRI MOMAK VASILJE). ♦ A kad pozna jesen pogasi sve svijetlo i vesele b o j e i kad sumrak pipavo i nesigurno stane da se penje i zapliće u grane ogoljela voćnjaka, onda je planina postajala taman i ćutljiv ubica (PLANINCI). ♦ Zimus je tekao taj razgovor, a sad se već krajiško ljeto smiruje i utapa u zrele jesenje b o j e (POVRATAK). ♦ Pokrivač na krevetu živih veselih b o j a podsjeća na minulo ljeto i uzaludno se bori da oživi radost u tihoj djevojačkoj sobi (ZIMA). ♦ Đuka je, na primjer, bio čovjek u četrdesetim godinama, dežmekast i crn poput ugljara, Arif štrkljast i suv kao baha-lar, sav zelenkast, sijed i bez zuba, dok je Jozo, opet, bio neodređenih godina, neodređene b o j e i debljine i neodređenog bračnog stanja (VARCAR MRKONJIĆ).

Ovdje spadaju i spojevi u kojima se *boja* ne pojavljuje, npr. **olovni sjaj**:

Sad je pred njom unutrašnjost sobe s olovnim zimskim sjajem izlizanih drvenih stvari (ZIMA).

Od zoonimskih spektrema nalazimo **ride** *kljuse* (1), **ride** *ždrebe* (1) i **ridas-te** *pjege* (1).

Postoji niz pridjeva koji pokrivaju emocije. Građa pokazuje da kao referenti dominiraju negativna osjećanja, čiji su nosioci *tužan* (174), *ljutit* (68), *uplašen* (57), *zlovoljan* (54), *ljut* (41), *neveseo* (40), *zbunjen* (31), *plašljiv* (28), *potišten* (26), *nelagodan* (25), *nezadovoljan* (22), *umoran* (22), *uvrijeđen* (22), *mučenički* (20), *srdit* (20). Manje je oznaka pozitivnih stanja: *veseo* (213), *drag* (200), *mio* (88), *srećan* (69), *radostan* (34), *zadovoljan* (31). Nijansa ostalih lema je uslovljena okruženjem: *začuden* (76), *uzbuđen* (51), *zamišljen* (47).

Pridjeva za izražavanje prostornih odnosa nema mnogo. Jedni dolaze u binarnom paradigmatskom odnosu: *seoski* (64) – *varoški* (20) [*gradski* (3)], *desni* (50) – *lijevi* (128), drugi ukazuju na prostornu kompaktnost: *gust* (44) – *tijesan* (20), treći izražavaju okruženje: *okolni* (57), *okružen* (21), četvri procesualni rezultat na vertikalnoj osi: *oboren* (25), peti druge spacijalne nijanse – *ravan* (25).

Temporeme (oznake vremenskih odnosa) najčešće tvore paradigmatski par: *stari* (829) – *mladi* (54), *kasni* (96) – *rani* (92). Preostale se odlikuju troj-kim obilježjem: retrospektivnim – *bivši* (49), *nedavni* (20), retro-prospektivnim – *vječit* (71) i aktuelnim – *svakodnevni* (26).

Malo je pridjeva koji izražavaju čovjekova fizička i fiziološka stanja: *bolan* (39)⁴⁹, *mrtav* (32), *pijan* (25), *zdrav* (23), *bolestan* (21).

Nekoliko lema ima pojačanu frekvenciju zbog specifične fabule i tematike pa ih stoga svrstavamo u fabuleme. Ovdje spadaju: *partizanski* (69), *politički* (46), *ustaški* (46), *četnički* (38), *vojni* (33).

Rodovsku opoziciju izražavaju pridjevi *ženski* (48) i *muški* (24). Interesantno je da je ovaj odnos kod pridjeva u korist slabijeg pola, dok će kod imenica biti suprotno.

Nema mnogo pridjeva iz područja religije, a najčešći je *crkveni* (66) i *božji* (29). Determinator *krsni* susreće se četiri puta, *vjerski* dva puta, a *božićni* jednom (nema *vaskrsni* i *uskrsnj*).

Posebnu grupu čine prisvojni pridjevi na **-ov**, **-ev** i **-in**. Najčešći su *stričev* (77), *djedov* (46), *očev* (45), *dječakov* (27), *kumov* (21), *majčin* (14), *ujakov* (13). U grupi obrazovanoj od antroponima redoslijed je: *Nikolin* (84), *Trivunov* (63), *Demidov* (48), *Todorov* (44), *Mačkov* (35), *Stričev* (34), *Stojanov* (34), *Baukov* (27), *Jovančetov* (27), *Gojkov* (21), *Bokanov* (18), *Okanov* (18), *Čapljev* (9), *Markov* (9), *Muratov* (9). Najfrekventniji fitonimski kvalifikativi su *bukov* (31), *hrastov* (30), *grabov* (26), *jelov* (24), *ljeskov* (24), a zoonimski *ptič(i)ji* (16). Odrednica *ovčji* susreće se 14 puta (kao *ovčiji* 12), dok *kravlji* nalazimo samo na jednom mjestu. Formalni zoonimski epitet *golubiji* pojavljuje se u naslovu pripovijetke MITRALJEZAC GOLUBIJEG SRCA.

Raznorodnu grupu čine pridjevi tipa *talijski* (77), *njemački* (74), *vojnički* (69), *seljački* (62) i dr.

10. Zamjenice čine zatvorenu vrstu riječi pa stoga broj lema nije velik – 46. Pisac najčešće koristi *on* (7.764), izrazito manje *taj* (4.883) i *ti* (3.837). Slijedi *šta/što* (3.440) i *ja* (3.059). Upotrebu u rasponu od jedne do tri hiljade nalazimo kod zamjenica *sav* (2.973), *koji* (2.986), *svoj* (2.567), *oni* (2.439), *mi* (2.430), *ovaj* (2.240), *sam/samo* (2.145), *neki/neka* (1.469), *ona* (1.371), *onaj* (1.331), *nešto* (1.147), *ko* (1.125), *njegov* (1.102), *moj* (1.086). Slijedi grupa sa frekvencijom od hiljade do sto: *naš* (976), *svaki* (929), *čitav* (917), *sebe* (850), *teti* (766), *kakav* (667), *vi* (639), *ono* (547), *nekakav* (440), *ništa* (439), *niko* (299), *tvoj* (265), *onaki* (258), *njihov* (255), *toliki* (237), *njezin* (177), *onih* (132), *god* (126). Ispod stotine pojava ima *takav* (75), *ponešto* (48), *nečiji* (43), *svašta* (32), *hjihov* (26), *poneki* (23), *iko* (22), *vaš* (22), *ikakav* (20).

U sistemu ličnih zamjenica trostruko više je zastupljeno 2. lice jednine i množine (12.253): *on*, *ona*, *ono*, *oni*, *ona*. Na drugom mjestu je zamjenica za 1.

⁴⁹ Riječ *bolan* češće se javlja kao poštapalica (55). Up.: *Otimaju se, bolan, i oni drugi da postanu poslanici, pa da se naspu para – razložno bi tvrdio seljakov komšija* (BUNAR BEZ VODE). – *Hajde, bolan, što gubiš vrijeme u praznim diskusijama s pjesnicima – ukori ga Lijan* (DELIJE NA BIHAĆU). *Ma nemojte, bolan, čuće ko od čeljadi* (IZUZETAN DOGAĐAJ).

lice *ja*, *mi* (5.502), a najmanje ima oblika za 2. lice *ti*, *vi* (4.603). Analiza pokazuje da su najčešće lične zamjenice, slijede neodređene i prisvojne, zatim pokazne, dok je najmanje odnosno-upitnih i odričnih.

Pojedinačno lični zamjenički oblici zauzimaju sljedeći redoslijed: *on* (7.764), *ti* (3.837), *ja* (3.059), *oni* (2.439), *mi* (2.430), *ona* (1.371), *te/ti* (766), *vi* (639), *ono* (547), *on/ih* (132). Među prisvojnim zamjenicama dominira *svoj* (2.567), *njegov* (1.102) i *moj* (1.086), slijedi *naš* (976), *tvoj* (265), *njihov* (255), *njezin* (177), *njihov* (26), *vaš* (22). U sistemu neodređenih zamjenica najviše ima pojavnica sa *svaki* (929). Izdvaju se i spojevi sa *god*: *kad god* (41), *gdje god* (15), *dok god* (12), *što god* (11), *dokle god* (11), *kako god* (10), *kud(a) god* (9), *koliko god* (6), *ko god* (3), *šta god* (2), *koga god* (1), *kakvije god* (1), *čim god* (1), *čega god* (1), *odakle god* (1). Druge neodređene zamjenice se koriste na sljedeći način: *ponešto* (48), *svašta* (32), *poneki* (23), *iko* (22), *ikakav* (20). Zamjenice sa odričnom riječcom **ne**- imaju ovakvu učestalost: **neki/neka** (1.469), **nešto** (1147), **nekakav** (440), **nečiji** (43). U grupi odričnih zamjenica preovladava **niko** (299) i **ništa** (439). Prilično je velik broj pojavnica u skupini odnosno-upitnih zamjenica (one se formalno podudaraju sa istozvučnim veznicima i vezničkim riječima), ali nema mnogo lema: *šta/što* (3.440), *koji* (2.849), *ko* (1.125), *kakav* (667). U kategoriji pokaznih zamjenica prva je *taj* (4.883), slijedi *ovaj* (2.240), *onaj* (1.331), *onaki* (258), *toliki* (237), *takav* (75). Često se koriste zamjenički pridjevi *sav* (2.973), *sam* (2.145)⁵⁰ i *čitav* (917)⁵¹, dok je povratna zamjenica *sebe* mnogo rjeđa (850).

11. U Čopićevim tekstovima b r o j e v i nisu često zastupljeni. Daleko najfrekventniji je *jedan* (1.822), slijedi *prvi* (810). Kvantinema *jedan* nema uvijek količinsko značenje⁵². Dvostruko manje pojavnica ima *dva* (404). Ostale količinske riječi (brojevi i brojne imenice) ovako su predstavljene: *tri* (199), *dvojica* (163), *četiri* (96), *desetak* (73), *pet* (47), *oba* (36), *obojica* (35), *četrdeset* (33), *obje* (32), *osam* (32), *deset* (30), *troje* (28), *trojica* (28), *dvoje* (27), *treći* (27), *sedam* (27), *jedanput* (23), *pedeset* (22), *dvadeset* (21), *dvaput* (20). U sistemu glavnih brojeva redoslijed je: *jedan* (1.822), *dva* (404), *četiri* (96), *pet* (47), *četrdeset* (33), *osam* (32), *deset* (30), *sedam* (27), *pedeset* (22), *dvadeset* (21), *tri* (199). Rednih brojeva ima malo (kako lema tako i pojavnica): *prvi* (810), *treći* (27). U grupi riječi sa frekvencijom manjom od 200 nalaze se četiri brojne imenice (nomina quantitativa) – *dvojica* (163), *desetak* (73), *obojica* (35), *trojica* (28), četiri zbirna

⁵⁰ Učestalost je povećana zato što ovdje statistički nismo razgraničili pronominalno-adjektivni oblik *sam/i* 'izdvojen, odvojen; po svojoj volji, dobrovoljno; lično' od adverbijalnog *samo*.

⁵¹ U ovu grupu spada i *cijeli* koji se pojavljuje osam puta.

⁵² Up.: *Ovo ti je više kao jedan ratni plijen* (BOG I BATINA). *On je bio takav jedan lju-bitelj i obožavalac konjske nacije da su ga često nazivali konjskim advokatom* (DELIJE NA BIHAĆU). *A šta li tek čuje jedan Tesla kad se ovako zamisli* (DELIJE NA BIHAĆU).

broja – *oba* (36), *obje* (32), *troje* (28), *dvoje* (27) i dva multiplikativa: *jedanput* (23), *dvaput* (20).

12. U sistemu *p r i l o g a* (koji su često formalno, morfološki priloz, a funkcionalno, sintaksički veznici tipa *kada*, *gdje*, *kuda*) dolazi u nizu slučajeva do formalnog podudaranja sa pridjevima srednjeg roda na -o: *daleko* (382), *skoro* (140), *pomalo* (105), *povisoko* (47), *davno* (44), *prijekorno* (33). U Čopićevim tekstovima 126 priloga imaju frekvenciju veću od 20 (bez šest navedenih homonimskih priloga na -o).

Daleko najfrekventniji prilog, odnosno priloški veznik je *kad(a)* – (2.381). Učestalost veću od hiljade nalazimo još (1.592), *kako* (1.529), *sad(a)* – (1.488), *tako* (1.386) i *tu* (1.087). Iznad petsto pojava ima *onda* (744), *tamo* (683), *baš* (680), *opet* (640), *tek* (508), *gdje* (507). Grupi sa učestalošću 100–400 čini *uvijek* (443), *čak* (402), *kud(a)* – (319), *odmah* (316), *negdje* (301), *sasvim* (287), *nikad(a)* – (269), *ovako* (264), *ponovo* (260), *nekako* (247), *odjednom* (237), *ovdje* (235), *nekoliko* (217), *zajedno* (209), *danas* (205), *jedva* (197), *najzad* (194), *iznenada* (192), *nekud(a)* – (183), *bar* (173)⁵³, *dol(je)* – (173), *ispred* (162), *ovamo* (161), *otkud(a)* – (139), *nekad(a)* – (136), *odavna/odavno* (135), *odakle* (127), *napr(ij)ed* (119), *najpr(ij)e* (118), *nikako* (111), *s(j)utra* (111), *natrag* (107), *ponekad* (102), *ubrzo* (102), *odnekle* (100). Ostali priloz, odnosno priloški veznici imaju frekvenciju ispod sto: *dosta* (97), *otud(a)* – (92), *tad(a)* – (80), *dosad(a)* – (79), *nehotice* (77), *s(j)utradan* (76), *noćas* (75), *obnoć* (73), *vrlo* (72), *juče* (70), *napolje* (69), *bogzna* (68), *otkad(a)* – (64), *ćutke* (64), *jutros* (63), *uveče* (63), *začas* (62), *zatim* (61), *ujutru* (61), *uvis* (57), *napolju* (54), *nigdje* (54), *upravo* (54), *drukčij/drugačije* (53), *veoma* (52), *džabe* (51). Na dnu spiska dolazi *unutra* (49), *svud(a)* – (49), *odnekud(a)* – (48), *povazdan* (48), *uzalud* (47), *dotle* (47), *krišom* (44), *ikad(a)* – (43), *izdaleka* (42), *maloprije* (42), *đe* (42), *dotad(a)* – (41), *povrh* (40), *amo* (38), *uglavnom* (38), *unaprijed* (37), *uopšte* (37), *polako* (36), *naprečac* (34), *nerado* (34), *sinoć* (34), *naoko* (33), *tobož(e)* – (31), *dokle* (31), *odatle* (31), *tuda* (31), *odozdo* (30), *odavde* (30), *večeras* (30), *nazad* (29), *zauvijek* (29), *otada(a)* – (29), *ondje* (28), *ovuda* (27), *odviše* (26), *zакratko* (26), *uskoro* (26), *kamo* (26), *iskosa* (25), *naniže* (25), *naviše* (25), *umalo* (25), *netremice* (24), *gdjegod* (23), *udesno* (23), *napola* (22), *nimalo* (21), *uveliko* (21), *podalje* (20), *zorom* (20), *oduvijek* (20), *potrbuške* (20).

Sve ove riječi izražavaju tri značenja: najviše prostor (41 od ukupno 126) i vrijeme (39), manje način (24). Ostale seme nisu frekventne: kvantitet (11), ponavljanje (3), hronotop (vrijeme i prostor) – 2, razno (2). Malo ima potenciranja (4).

U sistemu spacionema dominira prilog *tu* (1087). Gotovo dvostruko rjeđe se koristi *tamo* (683), a još slabije *gdje* (507), *kud(a)* – (319) i *negdje* (301). Ostale

⁵³ Prilog *barem* susreće se samo jednom.

lekseme odlikuju se manjom upotrebnom vrijednošću: *ovdje* (235), *nekud(a)* – (183), *dol(j)e* (173), *ispred* (162), *ovamo* (161), *otkud(a)* – (139), *odakle* (127), *napr(ij)ed* (119), *natrag* (107), *odnekle* (100), *napolje* (69), *uvis* (57), *napolju* (54), *nigdje* (54), *unutra* (49). Učestalost ispod 50 ima *svud(a)* – (49), *odnekud(a)* – (48), *izdaleka* (42), *de* (42), *povrh* (40), *amo* (38), *dokle* (31), *odatile* (31), *tuda* (31), *odozdo* (30), *odavde* (30), *nazad* (29), *ondje* (28), *ovuda* (27), *kamo* (26), *naniže* (25), *naviše* (25), *gdjegod* (23), *udesno* (23), *podalje* (20), *navrh* (15).

Semantički je najbolje predstavljen pravac: *kud(a)* – (319), *nekud(a)* – (183), *ovamo* (161), *otkud(a)* – (139), *odakle* (127), *napr(ij)ed* (119), *odnekle* (100), *natrag* (107), *odnekud(a)* – (48), *amo* (38), *odatile* (31), *tuda* (31), *odavde* (30), *ovuda* (27), *kamo* (26). Slijedi oznaka mjesta sa uopštenim značenjem – *tu* (1087), *gdje* (507), *de* (42), a zatim različita specijalna nijansiranja: orijentacija govornog lica – *ovdje* (235), *ondje* (28), nepostojanje, raširenost i ograničenost – *negdje* (301), *nigdje* (54), *svud(a)* – (49), *dokle* (31), distribucija – *gdjegod* (23). Prostor može biti unutrašnji – *unutra* (49) i spoljni – *napolje* (69), *napolju* (54). Postoje prilozima koji izražavaju dvije dimenzije: a) češće vertikalnu – *dol(j)e* (173), *uvis* (57), *odozdo* (30), *nazad* (29), *naniže* (25), *naviše* (25), *udesno* (23), *podalje* (20), a rjeđe horizontalnu – *ispred* (162), *izdaleka* (42). Jedinični su primjeri za označavanje površine – *povrh* (40).

Među temporemapa najčešće se susreće *kad(a)* – 2.381 i *sad(a)* – 1.488. Slijedi *onda* (744), *uvijek* (443), *odmah* (316), *nikad(a)* – (269), *odjednom* (237), *danas* (205), *najzad* (194), *iznenada* (192), *nekad(a)* – (136), *odavna(o)* – 135, *najpr(ij)e* (118), *s(j)utra* (111), *ponekad* (102), *tad(a)*. Ispod stotinu pojava ima *tada(a)* – 80, *dosad(a)* – 79, *s(j)utradan* (76), *noćas* (75), *obnoć* (73), *juče* (70), *otkad(a)* – 64, *jutros* (63), *uveče* (63), *začas* (62), *ujutru* (61). Slabom frekvencijom odlikuje se *povazdan* (48), *ikad(a)* – 43, *maloprije* (42), *dotad(a)* – 41, *unaprijed* (37), *sinoć* (34), *večeras* (30), *zauvijek* (29), *otada(a)* – (29), *zkratko* (26), *uskoro* (26), *zorom* (20), *oduvijek* (20).

Najviše članova ima grupa koja ukazuje na dan i noć, odnosno njihove dijelove: *danas* (205), *s(j)utra* (111), *s(j)utradan* (76), *noćas* (75), *obnoć* (73), *juče* (70), *jutros* (63), *uveče* (63), *ujutru* (61), *sinoć* (34), *večeras* (30), *zorom* (20). Slijedi značenje retrospektivnosti: *nekad(a)* – (136), *odavna (odavno)* – (135), *tad(a)* – (80), *dosad(a)* – (79), *dotad(a)* – (41), *otada(a)* – (29). Prospektivnost je rjeđe zastupljena – *uskoro* (26), *zauvijek* (29), *unaprijed* (37), dok samo jedan prilog (ali vrlo frekventan) ukazuje na uopštenu, nekonkretiziranu sadašnjost – *sad(a)* – (1.488). Pojačanu upotrebu ima *kad(a)* – 2.381. Manje su česte tvorenice sa **kad-**: *nikad(a)* – 269, *otkad(a)* – 64, *ikad(a)* – 43. Nekoliko priloga ukazuje na širinu i stepen vremenskih odnosa: *uvijek* (443), *povazdan* (48), *zkratko* (26), *oduvijek* (20). Manje je zastupljena sukcesivnost – *onda* (744), *najzad* (194), *najpr(ij)e* (118), ograničenost – *ponekad* (102), *maloprije* (42), neočekivanost – *odjednom* (237), *iznenada* (192) i trenutnost – *odmah* (316), *začas* (62).

Neki prilozi mogu izražavati dvojni odnos: prostorni i uzročni – *otudla* (92), prostorni i vremenski – *dotle* (47) i sl.

Priloga za način nema mnogo (46), a najfrekventniji su *kako* (1.529) i *tako* (1.386). Manje ima *ovako* (264), *nekako* (247), *zajedno* (209), *jedva* (197), *nikako* (111), *ubrzo* (102), *nehotice* (77), *bogzna* (68), *ćutke* (64), *drukčije/drugačije* (53), *džabe* (51). Još su rjeđi *uzalud* (47), *krišom* (44), *polako* (36), *naprečac* (34), *nerado* (34), *naoko* (33), *tobož/el*, 31), *iskosa* (25), *netremice* (24), *potrbuške* (20). Većina adverbijalnih lema, posebno onih sa izraženijom upotrebom, nema konkretnu specifikaciju: *kako* (1529), *tako* (1386), *ovako* (264), *nekako* (247), *nikako* (111), *drukčije/drugačije* (53). Izdvajaju se prilozi koji ukazuju na intenzitet *jedva* (197), *ubrzo* (102), *krišom* (44), *polako* (36), *naprečac* (34). Nekoliko primjera odnosi se na konkretan položaj u prostoru – *iskosa* (25), *potrbuške* (20), čovječiju volju – *nerado* (34), mentalnu i emocionalnu poziciju – *bogzna* (68), *tobož(e)* – (31) i način radnje – *nehotice* (77), *ćutke* (64), *netremice* (24). Preostalu grupu čini *zajedno* (209), *džabe* (51), *uzalud* (47), *naoko* (33).

Kvantitet izražava 11 najfrekventnijih priloga, od kojih dominira još (1.592), slijedi *sasvim* (287), *nekoliko* (217), *dosta* (97), *vrlo* (72), *veoma* (52), *uglavnom* (38), *umalo* (25), *napola* (22), *nimalo* (21), *uveliko* (21). Neki od njih fokusiraju potpunost – *sasvim* (287), drugi vrijednost iznad prosjeka – *vrlo* (72), *veoma* (52), treći iskazuju nulti stepen – *nimalo* (21). U sinonimskom paru *vrlo* – *veoma* pisac daje prednost prvom članu (72 : 52).

Za potenciranje se koriste prilozi *baš* (680), *čak* (402), *bar* (173), *upravo* (54), a za izražavanje učestalosti i ponavljanja *ponovo* (260), *opet* (640). U grupu „razno“ spada *tek* (508), *zatim* (61), *uopšte* (37).

U Ćopićevim pripovijetkama postoji niz formalnih varijanata priloga, odnosno podudarnih priloških veznika. U jednim slučajevima pojavljuju se fakultativni samoglasnici **a** i **e**, kao i suglasnik **j**, dok u drugim dolazi vokalska alternacija **a** – **o** i jatovsko variranje **e** – **je**. Najčešće je fakultativno **a** (16). U opoziciji **o** – **a** dominira nulti oblik, prvenstveno u dubletima *kad* (2.350) – *kada* (31) = **2.381** i *sad* (1.454) – *sada* (34) = **1488**. Drugi parovi su manje zastupljeni: *kud* (232) – *kuda* (87) = **319**, *nikad* (252) – *nikada* (17) = **269**, *nekud* (176) – *nekuda* (7) = **183**, *otkuda* (36) – *otkud* (103) = **139**, *nekad* (126) – *nekada* (10) = **136**, *otud* (70) – *otuda* (22) = **92**, *tada* (77) – *tad* (3) = **80**, *dosad* (77) – *dosada* (2) = **79**, *otkad* (62) – *otkada* (2) = **64**. Učestalost između 50 i 20 imaju *svuda* (39) – *svud* (10) = **49**, *odnekud* (47) – *odnekuda* (1) = **48**, *ikad* (33) – *ikada* (8) = **43**, *dotad* (32) – *dotada* (9) = **41**, *otada* (28) – *otad* (1) = **29**.

Analiza pokazuje da je izrazito češći oblik bez **-a**: *kad* (2.350) – *kada* (31) = (**2381**), *sad* (1.454) – *sada* (34) = **1.488**, *kud* (232) – *kuda* (87) = **319**, *nikad* (252) – *nikada* (17) = **269**, *nekud* (176) – *nekuda* (7) = **183**, *otkuda* (36) – *otkud* (103) = **139**, *nekad* (126) – *nekada* (10) = **136**, *otud* (70) – *otuda* (22) = **92**, *dosad* (77) – *dosada* (2) = **79**, *otkad* (62) – *otkada* (2) = **64**, *drukčije* (53) – *drugačije* (2) = **55**,

odnekud (47) – *odnekuda* (1) = **48**, *ikad* (33) – *ikada* (8) = **43**, *dotad* (32) – *dota-da* (9) = **41**. Samo neki prilozi imaju veću frekvenciju fakultativnog -a: *tada* (77) – *tad* (3) = **80**, *svuda* (39) – *svud* (10) = **49**, *otada* (28) – *otad* (1) = **29**.

Rjeđe dolazi fakultativno -e: *tobož* (28) – *tobože* (3) = (**31**) i -o: *odavna* (101) – *odavno* (34) = **135**. Četiri priloga imaju jatovsku alternaciju: *dolje* (172) – *dole* (1) = **173**, *naprijed* (116) – *napred* (3) = **119**, *najprije* (117) – *najpre* (1) = **118**, *gdje* (507) – *de* (42) – *gde* (6) = **42**. Postoji i variranje na ravni standard – sup-standard: *sjutra* (92) – *sutra* (19) = **111**, *sjutradan* (68) – *sutradan* (8) = **76**.

Analiza pokazuje da je u binarnoj prostornoj orijentaciji *udesno* – *ulijevo* češći prvi lik: *udesno* (23) – *ulijevo* (12) = **45**. Nešto slično nalazimo u istokori-jenskoj opoziciji pravac – mjesto: *napolje* (15) – *napolju* (54) = **64**, a takođe u temporalnom paru *ujutru* (56) – *ujutro* (5) = **61**. Malo ima priloga tipa *uto* 'tada' (4), *lale-mile* (3), *pride* 'dodatno, plus' (4).

13. G l a g o l i imaju specifičnu i složenu strukturu, što potvrđuje i činjenica da je u tekstovima Branka Čopića zastupljeno 25 semantičkih grupa ove vrste riječi: destruktivni, egzistencijalni, emocionalni, finitni, fiziološki, imperativni, inhoativni, iterativni, komunikativni, kreativni, mentalni, modalni, motorni (glagoli kretanja), pomoćni, posesivni, procesualni, relacioni, repetitivni, rezultativni, receptivni, statalni, transformacioni, transportni, trenutni. Među njima daleko je najčešći pomoćni glagol *jesam* (22.151). Slijedi *biti* (5.300), *htjeti* (2.979), *vidjeti* (1.366) i *znati* (1.294)⁵⁴. Frekvenciju manju od hiljade ima *moći* (905), *imati* (849), *čuti* (614), *početi* (576), *kazati* (569) i *nemati* (521). U skupini sa učestalošću između 500 i 100 nalaze se *gledati* (479), *ići* (448), *reći* (425), *trebati* (355), *dati* (343), *činiti* (320), *naći* (298), *statu* (289), *stići* (288), *držati* (204), *valjati* (200), *krenuti* (198), *tražiti* (196), *uzeti* (169), *osjećati* (166), *sjediti* (160), *govoriti* (157), *okrenuti* (148), *zabrinuti* (147), *misлити* (144), *paziti* (136), *javiti* (133), *bježati* (131), *poći* (130), *pokazati* (130), *morati* (126), *zagledati* (125), *velim* (122), *oteti* (119), *slušati* (118), *pasti* (118), *zvati* (113), *dolaziti* (112), *nalaziti* (108), *otići* (107), *kriti* (106), *nemoj* (106), *vratiti* (105), *nositi* (101). Spisak glagola sa brojem pojava manjim od stotine čine: *proći* (94), *izgubiti* (91), *dići* (90), *stojati/stajati* (89)⁵⁵, *pitati* (87), *zaboraviti* (84), *učiniti* (84), *moliti* (82), *postati* (82), *ćutati* (81), *podići* (81), *progundati* (78), *bojati se* (72), *čuditi se* (71), *začuditi se* (71), *trgnuti* (71), *vraćati* (70), *baciti* (70), *braniti* (70), *spavati* (69), *gundati* (68), *smjeti/smijati* [se] – 68, *ispasti* (66), *donijeti* (66), *ležati* (66), *viknuti* (64), *začuti* (64), *skočiti* (62), *sjećati se* (55), *tući* (53), *dobiti* (53), *nadati se* (52), *odgovarati* (51), *davati* (51), *izići* (50), *dizati* (50), *pobjeći* (49), *upasti* (48), *žaliti* (48), *zastati* (48), *postajati* (47), *spustiti* (46), *prekinuti*

⁵⁴ Mnogi glagoli dolaze kao refleksivni (npr. *vidjeti se*, *činiti se*, *vraćati*, *baciti...*), što ovdje nismo isticali.

⁵⁵ Ako jedan glagol ima više podudarnih oblika sa drugim glagolom, oba se navode i razdvajaju kosom crtom.

(46), *složiti* (44), *stezati* (42), *sakriti* (40), *prići* (38), *prošaputati* (38), *uzdahnuti* (38), *prenuti* (38), *počinjati* (38), *dosjetiti se* (37), *šušljati* (37), *zovnuti* (36), *poginuti* (36), *značiti* (36), *povući* (35), *uhvatiti* (35), *odmahnuti* (35), *spaziti* (34), *oboriti* (34), *namrštititi se* (34), *priznati* (33), *odvratiti* (33), *padati* (33), *očekivati* (31), *pružiti* (31), *zaustaviti* (31), *željeti* (31), *zaboravljati* (30), *nasmijati* (30), *uozbiljiti* (30), *prolaziti* (29), *razumjeti* (29), *ubiti* (29), *okretati* (29), *čuvati* (29), *kretati se* (28), *ispričati* (28), *ginuti* (28), *stresti* (28), *goniti* (28), *zaključiti* (28), *požuriti* (28), *objasniti* (27), *graknuti* (27), *izvući* (27), *buditi* (27), *nastati* (27), *obraćati* (26), *izbaciti* (26), *gubiti* (26), *odnijeti* (26), *završiti* (26), *zinuti* (26), *voditi* (26), *vrijediti* (26), *predložiti* (25), *progovoriti* (25), *promucati* (25), *voljeti* (25), *desiti* (25), *pograbiti* (25), *priupitati* (24), *smiriti* (24), *prepasti* (24), *opaziti* (23), *umrijeti* (23), *primaći* (23), *ispasti* (23), *nagnuti se* (23), *umiti/umjeti* (23), *zagrliti* (23), *vaditi* (23), *zapeti* (23), *javljati* (22), *požaliti* (22), *dreknuti* (22), *vjerovati* (22), *obazrijeti se* (22), *odjeknuti* (22), *presijeći* (22), *gurati* (22), *obradovati* (22), *izbeći* (22), *jesti* (22), *plakati* (22), *pomagati* (22), *ticati se* (22), *poskočiti* (22), *rasti* (22), *objašnjavati* (21), *obratiti* (21), *mrmljati* (21), *razmišljati* (21), *obzirati* (21), *brisati* (21), *bojati se* (21), *dogoditi* (21), *primiti* (21), *živnuti* (21), *provesti* (21), *stvoriti* (21), *ponoviti* (21), *pisati* (20), *pjevati* (20), *brinuti* (20), *mrštiti se* (20), *truditi se* (20), *ličiti* (20), *sjesti* (20)⁵⁶.

Najveću semantičku cjelinu čine komunikativni glagoli (55), odnosno glagoli koji se odnose na opštenje, usmeno ili pismeno. To je i razumljivo budući da se radi o pripovijedanju kao najvažnijem Ćopićevom umjetničkom postupku. Dva glagola su dominantna – *kazati* (569) i *reći* (425). Izrazito manje se upotrebljava *govoriti* (157) i *javiti* (133). Slijedi narativni glagol bez paradigme *velim* (122). Ostali glagoli su ovako raspoređeni: *zvati* (113), *pitati* (87), *moliti* (82), *progundati* (78), *gundati* (68), *viknuti* (64), *odgovarati* (51), *prošaputati* (38), *zovnuti* (36), *ispričati* (28), *objasniti* (27), *graknuti* (27), *obraćati* (26), *predložiti* (25), *progovoriti* (25), *promucati* (25), *priupitati* (24), *javljati* (22), *požaliti* (22), *dreknuti* (22), *objašnjavati* (21), *obratiti se* (21), *mrmljati* (21), *pisati* (20), *pjevati* (20). Semantički posmatrano, lekseme ove grupe gotovo u potpunosti pokrivaju usmenu komunikaciju – izuzetak je *pisati* (20). Glagoli govorenja (deklarativni glagoli, verba dicendi) imaju sljedeću frekvenciju: *viknuti* (64), *kazati* (569), *reći* (425), *govoriti* (157), *velim* (122), *zvati* (113), *pitati* (87), *progundati* (78), *gundati* (68), *prošaputati* (38), *zovnuti* (36), *ispričati* (28), *graknuti* (27), *progovoriti* (25), *promucati* (25), *priupitati* (24), *dreknuti* (22), *mrmljati* (21). Grupi sa širim značenjem čine glagoli: *javiti* (133), *moliti* (82), *odgovarati* (51), *objasniti* (27), *obra-*

⁵⁶ Pošto se pasivni oblik često podudara sa istokorijenskim pridjevom (tipa *slomljen*), neophodno je da se provjeri takva homonimija glagola i pridjeva kako bi se razgraničile te dvije vrste riječi. Pošto naša analiza prevazilazi prostorne okvire datoga rada, kategorijalna diferencijacija nije vršena pa kvantitativni pokazatelji za homonimske jedinice imaju uslovni karakter.

ćati (26), *predložiti* (25), *javljati* (22), *požaliti* (22), *objašnjavati* (21), *obratiti se* (21). Njima je antonimičan glagol *ćutati* (15).

Druga značajna grupa su motorni glagoli (glagoli kretanja), koji izražavaju horizontalno premještanje subjekta u prostoru. Među njima najčešći je *ići* (448) slijede *stići* (288), *bježati* (131), *poći* (130), *dolaziti* (112), *otići* (107), *proći* (94), *izići* (50), *pobjeći* (49), *prići* (38), *prolaziti* (29), *kretati se* (28). Neki glagoli mogu, pored kretanja subjekta, izražavati i prenošenje objekta. Takvu skupinu čine: *uratiti* [se] – 105, *dići* [se] – 90, *vraćati* [se] – 70, *dizati* [se] – 50, *spustiti* [se] – 46. Posebni tip obrazuju glagoli koji se odnose na vertikalno kretanje – *padati* (33) i prelazak iz otvorenog prostora u zatvoreni (i obratno) – *ispasti* (66), *upasti* (48). Kretanje po vazduhu izražava se glagolom *letjeti* (23). Postoji glagoli koji označavaju višedimenzionalno premještanje, recimo *skakati* (21). U grupi transportnih glagola (verbotransportema), koji ukazuju na prenošenje, prebacivanje objekta sa jednog mjesta na drugo, izdvajaju se *dati* (343), *nositi* (101), *podići* (81), *baciti* (70), *donijeti* (66), *povući* (35), *oboriti* (34), *odnijeti* (26), *primaći* (23), *ispasti* (23), *gurati* (22).

Treća grupa su mentalni glagoli. U ovoj se kategoriji jedan glagol izrazito izdvaja – *znati* (1294). Svi ostali imaju mnogo manju upotrebu: *misliti* (144), *zaboraviti* (84), *čuditi se* (71), *začuditi se* (71), *sjećati se* (55), *nadati se* (52), *dosjetiti se* (37), *priznati* (33), *očekivati* (31), *zaboravljati* (30), *razumjeti* (29), *vjerovati* (22), *razmišljati* (21).

Četvrtu grupu čine perceptivni glagoli (verbopercepteme, verba sentiendi), koji se odnose na opažanje predmeta, svojstava, procesa, radnji, stanja i odnosa pomoću čula. I u ovoj grupi postoji izrazito dominantna lema. To je *vidjeti* (1366). Slijedi *čuti* (614), *gledati* (479), *osjećati* (166), *zagledati se* (125), *slušati* (118), *začuti* (64), *spaziti* (34), *opaziti* (23), *odjeknuti* (22), *obazrijeti se* (22), *obzirati se* (21). Veći dio date skupine odnosi se na vizuelnu percepciju: *gledati* (479), *zagledati se* (125), *spaziti* (34), *opaziti* (23), *obazrijeti se* (22), *obzirati se* (21). Ostale ukazuju na slušanje: *čuti* (614), *slušati* (118), *začuti* (64), *odjeknuti* (22). Jedna ima širu senzualnu semantiku: *osjećati* (166),

Među češće spadaju glagoli koji izražavaju različite vidove destrukcije. U ovoj se kategoriji izdvajaju oznake fizičkog uništenja i nestajanja: *poginuti* (36), *ubiti* (29), *ginuti* (28), *umrijeti* (23). Posebnu grupu čine glagoli za izražavanje eksterne destrukcije: *oteti* (119), *prekinuti* (46), *izbaciti* (26), *presijeći* (22), *bristati* (21), a takođe interne (auto)destrukcije: *izgubiti* (91), *gubiti* (26).

Grupa modalnih glagola ima samo jedan dominantan član – *htjeti* (2979). Ostali su *moći* (905), *trebati* (355), *morati* (126), *smjeti/smijati se* (68), *željeti* (31).

Jedna od skupina su emocionalni glagoli, u kojoj se pojačanom frekvencijom odlikuje *zabrinuti* [se] – 147, *bojati se* (72), dok su ostali rjeđi: *žaliti* (48), *voljeti* (25), *smiriti* [se] – 24, *prepasti* [se] – 24, *obradovati* [se] – 22, *brinuti* [se]

– 20. Kao što se vidi, prevladavaju negativne emocije. Sa ovim su tipom povezani neki glagoli za izražavanje fizioloških procesa i stanja: *uzdahnuti* (38), *odmahnuti* (35), *namrštit* (34), *nasmijati (se)* – (30), *uozbiljiti* (30), *zinuti* (26), *izbečiti (se)* – 22, *jesti* (22), *plakati* (22), *živnuti* (21), *mrštit* (20).

Postoji kategorija procesualnih glagola, semantički dosta raznorodna: *činiti* (320), *držati* (204), *valjati* (200), *tražiti* (196), *paziti* (136), *kriti* (106), *tući* (53), *davati* (51), *stezati* (42), *šušljati* (37), *okretati* (29), *voditi* (26), *vaditi* (23), *pjevati* (20), *truditi se* (20),

Jedan dio glagola primarno ukazuje na odnos pa ih stoga svrstavamo u relacioneme. Takve su *pokazati* (130), *braniti [se]* – 70, *složiti se* (44), *značiti* (36), *odvratiti* (33), *čuvati* (29), *goniti* (28), *zaključiti* (28), *vrijediti* (26), *pomagati* (22), *ticati se* (22), *ličiti* (20).

U Ćopićevim tekstovima pojavljuju se i trenutni glagoli: *stati* (289), *uzeti* (169), *okrenuti* (148), *pasti* (118), *trgnuti se* (71), *skočiti* (62), *prenuti se* (38), *uhvatiti* (35), *stresti* (28), *nagnuti se* (23), *zapeti* (23), *poskočiti* (22), *skinuti* (20), *tresnuti* (20).

Tu su i finitni glagol *učiniti* (84), *pružiti* (31), *zaustaviti* (31), *završiti* (26), *desiti se* (25), *pograbiti* (25), *umiti se* (23), *zagrliti* (23), *dogoditi se* (21), *primiti* (21). Oni se preklapaju sa rezultativnim glagolima *naći* (298), *dobiti* (53), *zastati* (48), *sakriti* (40), *izvući* (27), *provesti* (21), *sjesti* (20).

Manje ima statalnih glagola (za označavanje stanja), od kojih su najfrekventniji *sjediti* (160), *nalaziti se* (108), *stojati/stajati* (89), *stajati* (88), *spavati* (69), *ležati* (66), *buditi se* (27).

Ostale grupe su manje po broju jedinica: inhoativni glagoli – *početi* (576), *krenuti* (198), *počinjati* (38), *požuriti* (28), transformacioni glagoli – *postati* (82), *postajati* (47), *nastati* (27), *rasti* (22), kreativni glagoli – *stvoriti* (21), repetitivni glagoli – *ponoviti* (21), dvoformni glagol u obliku *nemoj/te* (106). U kategoriji obrazovanoj po principu „jedna grupa – jedan glagol“ postoje leme sa izuzetno visokom frekvencijom. Takav je pomoćni glagol *jesam* (22.151), egzistencijalni glagol *biti* (5.300), posesivni glagol – *imati* (849) i njegov odrični oblik *nemati* (521).

Spektralni glagoli (vezani za boje) nisu previše frekventni: *crveniti* (6), *posivjeti* (4), *posijediti* (4), *rumeniti se* (3), *bijeliti se* (2), *crniti se* (2), *bijeliti* (1), *crvenjeti* (1). Kontekstualno ovdje spada i *(po)gasiti*.

Suton je trajao i odviše dugo gaseći b o j e , sve dok pred ustanicima nijesu ostale samo bijele plohe kasarnskih zidova i pepeljavo nebo nad tamnim šljivikom (PROLOM). ♦ Mirno oblačno nebo ćuti duboko u vodi, pa su sve b o j e pogasle i tužne: nagnute vrbe zamišljeno se ogledaju u virovima, nestale slike im se lome i bezglasno bježe, zelena boja toga dolje naopačke okrenutog svijeta potamnijela je i pretvorila se u sivu – jesensku i lažnu (ILIJA NA RASKRŠĆU).

Glagol *farbati* koristi se samo jednom i to u prenesenom značenju:

Opisivao je sve do tančina kako joj je „farbao“ da će se ubiti, kako su se sastali i šta mu je sve zagrnuta djevojka šaputala, nudila i obećavala (PROLOM).

14. U kategoriji *p r i j e d l o g a* 42 riječi ima učestalost veću od 20. Po frekvenciji se izrazito izdvaja *u* (9.903), *na* (5.754) i *s* (3.401) – *sa* (965) = **4.366**. Pojavnica ispod 3.000 ima *od* (3.038), *za* (2.678), *iz* (1.800) – *iza* (576) = **2.376** i *po* (1614). U grupu prijedloga sa frekvencijom od 100 do 1.000 nalazi se *pred* (959) – *preda* (54) = **1.013**, *o* (989), *do* (824), *kod* (657), *uz* (551) – *uza* (79) = **630**, *pod* (602) – *poda* (6) = **602**, *bez* (541), *kroz* (497) – *kroza* (39) = **536**, *poslije* (459), *pored* (408), *prema* (394), *zbog* (354), *preko* (332), *ispod* (274), *među* (215), *prije* (199), *između* (179), *niz* (156) – *niza* (12) = **168**, *nad* (155), *protiv* (111), *iznad* (100). Donji dio spiska čini *poput* (84), *k* (70) – *ka* (12) = **82**, *pri* (78), *blizu* (73), *umjesto* (73), *upola* (70), *podno* (69), *usred* (44), *osim* (44), *nadomak* (32), *mimo* (30), *okolo* (24), *umjesto* (24), *udnu* (17), *ukraj* (14).

Većina prijedloga ima dva ili više značenja, najčešće prostorno i vremen-sko: *u* (9.903), *na* (5.754), *s* (3.401) – *sa* (965) = **4.366**, *od* (3.038), *za* (2.678), *iz* (1.800) – *iza* (576) = **2.376**, *po* (1.614), *pred* (959) – *preda* (54) = **1.013**, *o* (989), *do* (824), *kod* (657), *uz* (551) – *uza* (79) = **630**, *bez* (541), *kroz* (497) – *kroza* (39) = **536**, *poslije* (459), *pored* (408), *preko* (332), *prije* (199), *među* (215), *između* (179), *protiv* (111), *blizu* (73), *umjesto* (73), *usred* (44), *osim* (34), *okolo* (24).

Malo se prijedloga odnosi, samo ili pretežno, na mjesto: *pod* (602) – *poda* (6) = **602**, *niz* (156) – *niza* (12) = **168**, *pri* (78), *iznad* (100), *ispod* (274), *nad* (155), *podno* (69), *nadomak* (32). Nekoliko izražava pravac *prema* (394), *k* (70) – *ka* (12) = **82**, *mimo* (30). Jedinične su oznake uzroka – *zbog* (354), zamjene, kompenzacije – *umjesto* (24), poređenja – *poput* (84) i kvantiteta *upola* (70).

15. U sistemu *v e z n i k a* izdvaja se 20 konjunkcija sa frekvencijom većom od 20 (ne uključujući podudarne priloške veznike tipa *kada*, *gdje*, *kuda*, koje smo razmotrili u okviru priloga). U Ćopićevim tekstovima najčešći su veznici *i* (22.424), *da* (9.975), *a* (4.256) i *pa* (3.187)⁵⁷. Mnogo manje se koristi *već* (1.555), *ali* (1.099) – *al* (23) = **1.122**, *dok* (648), *ili* (516). Donju frekventnu grupu čini *ako* (308), *zar* (306), *jer* (301), *ipak* (300), *čim* (210), *zašto* (188), *zato* (176), *nego* (105), *makar* (101), *iako* (85), *pošto* (63), *kamoli* (29). Među njima osjetno preovladava zavisni veznik *da* (9.975), *dok* (648), *ako* (308), *jer* (301), *ipak* (300), *čim* (210), *zašto* (188), *zato* (176), *nego* (105). Manje ima (ne i po pojedinačnoj frekvenciji) tipično sastavnih konjunkcija – *i* (22.424), *pa* (3.187), suprotnih – *a* (4.256), *već* (1.555), koje je ponekad i prilog, *ali* (1.099) – *al* (23) = **1.122**, rastavnih – *ili* (516). Nema mnogo udvojenih veznika tipa *em... em* 'ni... ni', 'niti... niti' (5), *jal... jal...* 'ili... ili' (1).

⁵⁷ Veznik *te* obrazuje homonimski par sa zamjениčkim oblikom *te*. Njihova opšta upotreba je prilična (798).

16. U sistemu r i j e č c i najfrekventnija je refleksa *se* (15.102), mnogo je rjeđa negacija *ne* (3.338), *ni* (1.477) i *jok* (44), zatim upitna, pogodbeni, rastavna i uzvična riječ *li* (1.522), još manje se koriste signalne jedinice *evo* (554), *eto* (538), *zar* (306), *eno* (49) kao i *takođe* (14) – *također* (23) = 47. Ponekad se riječ *pa* potencira ponavljanjem posljednjeg vokala: *paa* (od *pa*) – 1.⁵⁸

Orijentalnu riječ *taman* (57) Čopić upotrebljava u više značenja:

a) 'čak' (26):

*U šta mi naredi, u to ću pucati, pa **taman** da je tamo moja mater Anđa* (ARTILJERAC MARKO MEDIC).

b) 'tek što, samo što' (13):

*I Martin **taman** zamiče gore uz put, kad se od Japre pomoli nekakav lončar* (BITKA S ĐAVOLOM).

c) 'baš' (10)

***Taman** kad se koškanje među njima dvojicom počeo rascvjetavati u vatrene iskre s druge strane Une začu se zadahtan tutanj bitke* (DELJE NA BIHAĆU).

d) 'upravo' (7)

***Taman** spadaš u moje društvo* (ORLOVI RANO LETE).

e) 'nikako, nipošto' (1) u izrazu *taman posla*:

***Taman** posla, Nikolice, da ovo žvačem i nešto smišljam, niko mi ni riječ ne bi razumio* (ORLOVI RANO LETE).

17. Iako su u z v i c i relativno rijetki u jeziku⁵⁹ u Čopićevim tekstovima oni su prilično česti (93). Najfrekventniji je *hajde* (144) sa nizom varijacija: *ajd* (*ajde*, *ajd'*; *ajde-ajde*; *ajd-ajde*; *ajde de*; *ajdemo*; *ajdete*, 201), slijedi *aha* (*ahaa*, *aha*; *ola-la-la*, 196), *ama* (154), *oho* (*oho-ho*; *oho-ho-ho*; *oho-ho-jooj*; *aha-oho*, 101). Učestalost između pedeset i sto nalazimo kod *uh* (92), *ehe* (*ehe-he*; *ehe-he-he*; *ehe*, *he*, *he*; *ehe-behe*; *ehe-hej*, 83), *ehej* (61), *ajme* (*ajme-ajme*; *ajme*, *ajme*; *ajme-me*; *ajme-me-me*; *ajme meni*; *ajme ti je meni*; *ajme*, *ajme meni*; *ajme-me-me*; *ajme*, *kukavče*, 51). Ispod pedeset pojava ima *hajd* (od *hajde*, 39). Svi su ostali uzvici pozicionirani ispod donjeg praga (10–20): *hi* (19), *hi* (*hi-hi*; *hi-hi-hi*; *hi-hi-hi-hi*; *ihi-hi*; *ihi-hi-hi*; *hi-hi-ho*; *ho-ho-ho*, 19), *more* (18), *hej* (*ehe-hej*, 18), *aa* (*aaa*; *aaaa*, 18), *jao* (*jao meni*; *kuku meni*, 17), *uf* (*uf*: *uf*, 14), *oj* (*oj-hoj*, 13), *ee* (*ee*: *ee*; *ee*, *cvrc*; *eee*; *a... eee...e...eee...*, 13), *oh* (*oh*, *bože moj*, 10), *heh* (9). U grupu posebno rijetkih interjekcija spada *du-du-du-du* (9), *kuku* (*kuku meni*; *kuku meni jadnoj*,

⁵⁸ U ovu grupu neki ubrajaju i poštapalice, koje mi razmatramo izvan analize bilo koje vrste riječi.

⁵⁹ Što potvrđuju i podaci o broju pojava (109.022) u Gralis-Korpusu po vrstama riječi: imenice (34,49)%, pridjevi (29,80)%, glagoli (28,19)%, prilozi (6,33)%, u z v i c i (0,55)%, brojevi (0,18)%, prijedlozi (0,18)%, zamjenice (0,12)%, riječice (0,10)%, veznici (0,05)% – stanje 28. septembar 2011.

9), *elem* (8), *ala* (8), *jašta*, (8), *ihi* (*ihi-hi: ihi-hi-hi; ihi-ju-ju*, 8), *ooo* (*aaa... ooo*, 7), *ajoj* (7), *iha* (*iha-haj*, 7), *au* (*au, au; au-vau-gr; au; pobogu; ihi-ju-au*, 6), *tras* (*tras; tras*, 6), *o-op* (6), *ah* (*oo-ah*, 6), *auh* (6), *hu* (*hu-uh; hu-hu*, 6), *opa* (5), *jooj* (*joj-joj; oho-ho-jooj; joj, jooj, jooj*, 5), *uu* (*uu-uh*, 5), *aj-haj* (5), *be* (*be-be; mehe-be*, 5), *iha* (4), *ev* (*ev*), 4), *i kvit* (4), *ter ti ja* (*ter ti tu; ter ti se ja; nema ter nema*, 4), *jaoj* (*jaoj, jaoj*, 4), *ura* (4), *hih* (*hih-hih*, 4), *jah* (*jah-jah*, 4), *av-av-av* (*av-av-auuu*, 4), *hop* (3), *ola-la-la* (3), *uhu* (3), *pst* (3), *tram-dram* (*tram-dram, tram-dram*, 3), *ga-bu, ga-vu* (*ha-ha, ga-bu*, 3), *amin* (3), *zviz* (*pras, pras, pras, zviz*, 3), *vau* (*au-vau-grrr*, 3), *mac-mac* (3), *eih* (2), *oooo* (2), *rrr* (2), *tc* (2), *trc*, *trc* (*trc-trc-trc*, 2), *pih* (2), *ahči* (2), *aman* (*aman, aman*, 2), *beli* (2), *br* (*brrr*, 2), *ku-ku* (2), *pis* (2), *grrr* (*au-vau-grrr*, 2), *auuu* (*av-av-auuu*, 2), *fii* (2), *iha-haj* (1), *nu-de* (1), *ohoj* (1), *ooj* (1), *uju-ju* (1), *pfu* (1), *pi* (1), *hja* (1), *puc* (*puc, puc*, 1), *tres, tres, tres* (1), *jalah-jalah* (1), *ko-bo-bobo-tobo-tob* (1), *ufu-pufu* (1), *hh* (1), *alo* (1), *boc, boc* (1), *buh* (1), *dum* (1), *halo* (1), *sššta* (1), *ihiii* (1).

Značajan dio uzvika izražava duševna stanja i emocije, a takođe modalne odnose: tugu, jad, nesigurnost, žaljenje – *oh* (*oh, bože moj*, 10), mirenje – *hja* (1), strah, opasnost – *ajoj* (7), bol, strah, opasnost, nemir – *jao* (*jao meni; kuku meni*, 17), čuđenje, konstataciju – *au* (*au, au; au-vau-gr; au; pobogu; ihi-ju-au*, 6), protivljenje, žudnju, mirenje – *heh* (9), radost, oduševljenje, mirenje – *aj-haj* (5), smijeh, semu 'to nije ništa', 'to je sitnica', ironiziranje – *hi* (*hi-hi; hi-hi-hi; hi-hi-hi-hi; ihi-hi; ihi-hi-hi; hi-hi-ho; ho-ho-ho*, 19), strah, žaljenje, tugu, žalost – *kuku* (*kuku meni; kuku meni jednoj*, 9), stresanje od straha, hladnoće – *br* (*brrr* (2), nedoumicu – *hh* (1), olakšanje, radost – *opa* (5), tugu, jad, bol – *hih* (*hih-hih*, 4), olakšanje, nadu, zadovoljstvo – *eih* (2), uzdah, konstataciju, olakšanje – *hu* (*hu-uh; hu-hu*, 6), iznenađenje, čuđenje – *oooo* (2), proširenje govornog čina (npr. molbe) – *ufu-pufu* (1), iznenađenje, olakšanje – *ah* (*oo-ah*, 6), *uu* (*uu-uh*, 5), konstataciju – *aha* (*ahaa, aha; ola-la-la*, 196), odricanje mogućnosti – *ee* (*ee: ee; ee, curc; eee; a... eee...e...eee...*, 13), ljutnju, strah, mržnju, značenje 'srećom', – *uh* (92), olakšanje, čuđenje, sjećanje – *auh* (6), podstrek za brzu radnju – *iha* (4), upozorenje, značenje 'dakle, (i) tako', iznenađenje – *aa* (*aaa; aaaa*, 18), upozorenje, čuđenje, značenje 'pa, dobro' – *ehe* (*ehe-he; ehe-he-he; ehe, he, he; ehe-behe; ehe-hej*, 83), žaljenje, prijetnju – *uf* (*uf: uf*, 14), čuđenje, nestrljenje, odbijanje, protivljenje – *ama* (154).

Smisaono nijansiranje ponekad dolazi u formi isticanja jedne ili više semema tipa 'sigurno, biće da' – *beli* (2), 'iznenada, odjednom', 'upravo' – *hop* (3), 'zaista, doista, stvarno' – *jah* (*jah-jah*) (4), 'dakle, prema tome, znači' – *elem* (8), 'evo' – *ev* (*ev*), 4), 'koještarija, to je sitnica, laka stvar' – *trc, trc* (*trc-trc-trc*, 2), 'kraj' – *i kvit* (4), 'pa' – *ter ti ja* (*ter ti tu; ter ti se ja; nema ter nema*, 4), 'baš suviše, previše, dobro' – *uhu* (3), 'baš, zaista' 'kako bi to bilo', 'kakav!' – *ala* (8), 'bravo', 'pogledajte' – *oho* (*oho-ho; oho-ho-ho; oho-ho-jooj; aha-oho* (101), 'pa, dobro' – *ehej* (61), 'i tako' – *o-op* (6), 'nije to ništa u odnosu na...' (uz smijeh) – *hi* (19), 'ništa, sitnica' – *tc* (2).

Ponekad su označene emocije negativne: *pih* (2), *pfu* (1), *pi* (1), *ajme* (*ajme-ajme*; *ajme*, *ajme*; *ajme-me*; *ajme-me-me*; *ajme meni*; *ajme ti je meni*; *ajme*, *ajme meni*; *ajme-me-me*; *ajme*, *kukavče*, 51).

Jednim brojem primjera vrši se potenciranje: *more* (18), *iha* (*iha-haj*, 7), naročito fizičkog i duševnog bola – *jooj* (*joj-joj*; *oho-ho-jooj*; *joj*, *jooj*, *jooj*, 5), radošti – *iha-haj* (1).

U grupi sa apelativnom funkcijom dolazi *hajd* (od *hajde*, 39), *ajd* (*ajde*, *ajd'*; *ajde-ajde*; *ajd-ajde*; *ajde de*; *ajdemo*; *ajdete*, 20), *hej* (*ehe-hej*, 18), *pst* (3), *ooo* (*aaa... ooo*) obično uz vokativ (7), *oj* (*oj-hoj*) pretežno uz vokativ – 13, *nu-de* (1), odnosno za dozivanje; *ohoj* (1), *ooj* (1).

Posebnu skupinu čine zoonimski uzvici: *be* (*be-be*; *mehe-be*) za ovcu (5), *av-av-av* (*av-av-auuu*, 4) i *grrr* (*au-vau-grrr*, 2) za psa, *vau* (*au-vau-grrr*, 3), *ku-ku* za kukavicu (2), *mac-mac i pis* (2) za mačku (3), *sššta* za gusku (1) *ihiii* za svinju (1), *auuu* (*av-av-auuu*) za vuka (2).

Ćopić koristi kolokvijalizme tipa *der* (*vidi-der*; *daj der*; *kani der se*; *stani-der*) u značenju pobude (4) i *jašta* 'da', 'svakako', 'nego šta' 'nije šala' (8).

Postoji niz glagolskih uzvika (onih koji imaju glagolski korijen): *zviz* (*pras*, *pras*, *pras*, *zviz*, 3), *boc*, *boc* (1), *buh* (1), *dum* (1), *tras* (*tras*; *tras*, 6), *puc* (*puc*, *puc*, 1), *tres*, *tres*, *tres* (1).

Neke interjekcije spadaju u onomatopeje vezane za pojedine predmete: *tram-dram* (*tram-dram*, *tram-dram*, 3), *du-du-du-du* (9), *ga-bu*, *ga-vu* (*ha-ha*, *ga-bu*, 3), *rrr* (2).

Pojedini uzvici dolaze kao poklič (obično vojni): *ura* (4), vrisku: *ihi* (*ihi-hi*; *ihi-hi-hi*; *ihi-ju-ju*, 8), poklič prije izvršenja radnje (skoka, juriša, trke) – *o-op* (6), zvižduk: *fii* (2), poziv za radnju *ola-la-la* (3), vojničko salutiranje na engleskom: *halo* (1), religiju: *amin* (3), komunikaciju telefonom: *alo* (1). Oni mogu da ukazuju na fiziološko stanje, npr. kihanje: *ahći* (2). U tekstovima se pojavljuju i interjekcije orijentalnog porijekla: *aman* (*aman*, *aman*) u značenju 'zaboga' (2). Neki uzvici čine igru riječi: *jalah-jalah* (1), *ko-bo-bobo-tobo-tob* (1).

18. U grupi modalnih riječi izdvaja se *zaista* (176), *valjda* (170), *možda* (153), *kanda* (55), *dakle* (50), *inače* (43), *međutim* (33), *naravno* (26) itd.

19. U Ćopićevim tekstovima česte su poštapalice. Najfrekventnije imaju u svom sastavu vokativ **brate**: (*pobogu brate*; *moj brate*; *brate moj*; *brate slatki i rođeni*; *mili moj brate*; *brate slatki*; *pobogu brate*; *brate mili*; *brate*, *brate*; *brate rođeni*; *gos... brate majore*; često u spoju *brate* + ime, ime + *brate*; *brate* + zvanje (*kapetane*, *krmčare*); *brate moj*, *brate*; *brate moj mili*; *brate moj slatki*; *brate si ga moj dragosni*; *rođeni brate*; *brate si moj*; *brate hrišćanine*; (441), **braćo** (*braćo mila*; *braćo moja*; *braćo Srbi*, 53), *brajo* (1), **brale** (1), **br'te** (1). Mnogo manje je poštapalica su drugim korijenom, pri čemu najveću grupu obrazuju

tvorenice sa **bog-**: **bogami** (196), **bože** (*Bože (Božel/bože moj; Božel/bože jedini; istini Božel/bože; dragi Božel/bože; Gospode bože; sačuvaj bože; Božel/bože moj; premili Božel/bože; Božel/bože sveti; daj (ti) Božel/bože; Božel/bože pomози; bože, bože; Božel/bože me prosti; Božel/bože dragi; dragi Božel/bože; daj Božel/bože; pomози (ti) Božel/bože, 91), bogme* (76), **bome** (*bo-me jednom, 58), pobogu* (45), **bogati** (7), **božju** (*majku, kuvaricu, babu, ti..., 4), akobogda* (*ako bog da, 3), pomози ti (dragi) bože* (3), *mili bogo* (1). Treća grupa su poštapalice sa **majka**: **jadna majko** (*majko jадna, 14), majko moja* (6), **majku ti...** (4), **majku vam vašu...** (3). Manje ima sa **sin-**: **moj sinko** (*sinko moj, 54), sine* (*majčin sine; lijepi moj sine; nesrećni sine; Irodov sine, kuјin sine, 13), sinak* (2). Još su rјedi slučajevi sa **rode** (*rode moj; rode роđeni; rode moj роđeni, 7), sestro* *moja (moja sestro, 2). Neke poštapalice, zbog svoje raznorodnosti, ne obrazuju kompaktnu skupinu. Takve su vala* (157) i *druže* (153), **dragi moj** (*moj drag, 56), bolan* (55), **vidi ti** (*vidi ti njega; vidi ti nje; vidi ti sad, 37), dušo* (*dušo moja, dušo uјakova, 34), vјere ti, vјere mi* (30), **bre** (28), **jadan** (*jadan ti Bog; jadan ti sam, 23), pazi* (*pazi ga sad; pazi ga samo, 20), drugarice* (15), **ljudi moji** (14), **ćoće** (*ćoće božji, 13), jes ti vidio* 11), **beno** (*moja beno, beno moja, beno mala, 5), ljudino* (5), **tico** (*tico moja, noćna tico, 4), moj mladiću* (3), **dina** *mi* (2), *božije ti ljudine* (1).

20. S k r a ć e n i c e (akronimi) su vrlo rijetke: AVNOJ (14), *itd.* (12), OK 'opštinski komitet' (1), NOB (1).

21. Poseban sloj leksike čine i d i o l e k t e m e (autorski neologizmi, kovanice, rijetke i neobične riječi). Među njima izdvajaju se:

zeričak 'malko, malčice' (8)

Kad mi je umro djed, ona me je napipala u ćošku iza furune, tutnula mi u ruku kocku šećera i posavjetovala: – Hajde, dušo, zaplaći i ti malo za djedom, a poslije ćeš izjesti tu kocku da te zeričak prođe tuga... (ĆOVJEĆE, NE LJUTI SE). ♦ Videći da je poljar Lijan svakako neki neobičan mudrijaš, namazan svim mastima, okićen perjem od svake ptice, onaj brko podiže uvis ćuturu i zagudi: – Hajde da iz ove moje tikvenjaće prelijem zeričak pameti u tvoju tikvu, tek da se upoznamo! (DELIJE NA BIHAĆU). ♦ I moje ti je grlo jedan takav badanj, nešto zeričak manji, ali zato mi je glas – ćuje se dalje od ijednog mlina pod Grmeć – planinom, još kad grlo podmažem slaninom (DELIJE NA BIHAĆU). ♦ – Imam ja nešto i za naredničku dušu da se zeričak okrijepi – medeno reće dugajlija i potegnu iz duboka džepa zelenu bocu (DELIJE NA BIHAĆU). ♦ A zašto i ja, molim te, da zeričak ne privirim u tu istoriju? (DELIJE NA BIHAĆU). ♦ – Ćitao sam ti priću u Politici – kaže on umjesto odgovora, i tako, tu, na sunčanom stepeništu pozorišne zgrade, poćinje jedan vedar šaljiv razgovor između dva zemljaka, mlada, bezbrižna, a ipak zeričak usamljena (DELIJE NA BIHAĆU). ♦ De, de, – nutka ga djed, a Sava se na to samo zeričak pogne naprijed, još jednom nevoljko upilji šta li je to među djedovim prstimа (nešto kanda jeste!), posegne rukom za ćašom i uzdiše s prijekorom: Hajde de, ti opet svoje goniš (NIDŽINA RAKIJA). – Odider zeričak, jabuko moja, da ti tvoja druga Nikolija nešto prešapće (ŽENIDBA MOGA STRICA).

osuk 'gomila, hrpa, masa' (7)

Katkad na njemu vidiš bijel osuk ovaca, teku kao spor potočić usječenom tijesnom stazom (DELIJE NA BIHAĆU). ♦ Ostali su se noćas probili prema varoši, a za njima je grunuo šaren osuk civila muslimana (PROLOM). ♦ Možda ga je tamo spontano navukla struja ustaša i naoružanih civila rodom iz Jasenka, ili je presudno bilo to što je na tu stranu krenula glavna struja bježanije, čitav osuk izbezumljene i zadahtane seljačke varice (PROLOM). ♦ To se samo čekalo da neko poviče i dadne pravac, pa da čitava gomila osukom navali uz put koji je vodio kasarni (PROLOM). ♦ Vidim, udario onaj osuk ljudi uza selo, pa i ja pošao; zauzelo me, brate, pa eto ti! (PROLOM). ♦ Za njima osukom navali narod (PROLOM). ♦ Dok su oni tako, bez prestanka pušeći, razgovarali i postajali sve pomirljiviji jedan prema drugom, niz padinu podno Demirova jurio je, u pravcu prvog srpskog zaseoka, čitav osuk ljudi, žena i djece (PROLOM).

kukavelj 'jadan (čovjek, svijet), jadni ljudi (bez zaštite)' (5)

Kad je ono komandant Kosta naredio da se grupa zarobljenih italijanskih vojnika raspodijeli po selima slobodne teritorije, da se kukavelji prehrane i zarade komad hljeba, za tu rabotu oko njihova smještaja odrediše desetara Nikoletinu Bursaća (LJUBAV I LJUBOMORA). ♦ – Drugo je onaj Talijan koji s kolonom kreće na naše položaje i rešeta iz tankete, a drugo ovaj kukavelj pred nama (LJUBAV I LJUBOMORA). ♦ A ovi naši kukavelji, zbio se svaki u zaklon, pa se ni živ ne čini (MAJOR BAUK). ♦ Ona je uz put, idući s Milošem podaleko iza njegovih drugova, i korila i opravdavala muža i svog starijeg sina: – Kukavelji božji, krivo im što ćeš tamo u svijetu pojesti bolji komadić kruva (PROLOM). ♦ Kukavelj kukavni, kako li će mu biti u pustoj planini sad, u ove ledene noći? – žalio ga je stari Dinjar (PROLOM).

prijašin 'prijatelj, drug, jaran, druškan' (5)

– Nema tako blesave konjčadi kao što si ti, klempavi prijašine! – zaključi u sebi Šušlja (DELIJE NA BIHAĆU). ♦ Kad i jedan i drugi valjano trgoše iz one boce, naša dva prijašina ohrabriše se i trkom se prebaciše do jedne zgrade bliže mostu (DELIJE NA BIHAĆU). ♦ – Deder, izuj se, prijašine, na srijedu sa istinom! (DELIJE NA BIHAĆU). ♦ A ti, prijašine, šta si ti bio u civilnoj uniformi? (DELIJE NA BIHAĆU). ♦ Iznenadeno se trgoše sva četiri prijašina (DELIJE NA BIHAĆU).

dost 'prijatelj' (4)

Martinu došlo nešto pusto i samotno izgubljenu ovako u pomrčini, pa ga podišla topla želja da mu je sad ovdje Đuro Pejić, Bajtrak, Đuran Barilovac ili ma koji bilo drugi njegov dost, pa da se s njim, ovako pored vatre, natenane raspiča o ljetini, o jazavcima, o jesenjoj sjetvi i ostalim njihovim seljačkim brigama (MARKA NEMA). ♦ Pristizali su neko s trnokopom, neko s motikom, a neko opet sa sjekirom još poizdaleka se iskašljavajući, i kad bi stigli do grupice pred mlinom, nazivali bi dobar veče nekakvim izmijenjenim i tuđim glasom da se čovjek čisto pitao: ma je li ovo onaj moj dojučerašnji komšija i dost sa kojim sam toliko puta zajedno radio i napijao se ko majka da smo četvoronoške stizali do kuće (NA PUTU U BOJ). ♦ Jedan od starih čobana na Lisičjaku, zloguk i nepovjerljiv čovjek, ubaci u razgovoru kao slučajno: – Ovaj naš dost, Davide, hr... šokičin sin... Da se tu ne izleže kakav đavo! (PROLOM). ♦ – Mehaga, ako si dost i Turčin, da ovo dobaciš braći Strujićima i da ih lijepo od mene pozdraviš (PROLOM).

našušuren 'nakostriješen' (4)

*Omalen i žustar, stroga pogleda, on ljutito mrda kratkim **našušurenim** brkovima i nezadovoljno gunda gledajući niz ulicu punu partizana, seljaka, građana i natovarenih kola (DELIJE NA BIHAĆU). ♦ Seoske žene pljeskale su od čuda rukama videći je onako malenu, a muškarci su nesabrano buljili u taj **našušureni** zlatokos vrtuljak od svile i nepovjerljivo gundali: – Zar to da uči djecu kad je i sama dijete? (LJUBAVNI JADI) ♦ Bilo je u njemu nešto od ozeble **našušurene** ptice (PROLOM) ♦ Ozeblo **našušuren**, kao pokisao, Nikoletina potišteno upita: – Kuda bi čovjek sad? (PROPAST I PROROŠTVO)*

ohoknuti 'reći oho' (2)

*U to vrijeme stric je već bio dogurao do te časti da mu je bilo određeno mjesto čuvara glasačke kutije težačke stranke, pa je čak i podrugljivi kum Pero Desnica, njegov ratni drug, s odobravanjem **ohoknuo** (Bunar bez vode). ♦ Naračuna tako naš Đurajica nekih stotinjak orahovih stabala samo u našem zaklonu, pa se zadovoljno pogladi preko usta i **ohoknu**: – Oho – ho, čitava šuma! (DELIJE NA BIHAĆU).*

otklipsati 'otići, zbrisati, umaći' (2)

*Još istog dana, u povratku iz škole, njih dvojica nakupiše u Prokinu gaju po breame suvaraka i **otklipsaše** do Nikoline kuće (ORLOVI RANO LETE). ♦ Tačno je, mi smo vrlo nesigurno društvo, jer čim stric krene za ozbiljnim poslom, ako mu već ne moramo pomagati, mi **otklipsamo** za svojim igrama (PRIČA O RIMLJANIMA).*

premoduriti 'pretvoriti se' (2)

*– Oho, prika – Jovane, kad si se ti prije **premondurio**? (PROLOM) ♦ Nagaravljen, poguren i neošišan (kako ga je već Blagoje „**premondurio**“) stric Nidžo se našao pred Pemcem (Čehom) – ŽENIDBA MOGA STRICA.*

bazanje 'hodanje tamo-amoo, nabađanje, vucaranje' (1)

*Kad bi mu dosadilo **bazanje** po pašnjaku, on bi se vraćao djedu Aleksi, svojoj polaznoj stanici, i nudio ga jagodama koje su mu se već topile između prstiju (PROLOM).*

brondati 'gundati, mrmljati, rondati' (1)

*– E, kad mi neko spomene žensko! – **brondao** je Jovandeka (PROLOM).*

dovuljati se 'dovući se' (1)

*Dok se Lijan tako prepirao sa svojim bombašima i mitraljescima, iza ćoška zgrade **dovulja se** do podrumskog prozora nekakav mršav dugonja s velikom torbom na leđima i sagnu se do kuvara: – Druže naredniče, gdje su ovdje bombaši? (DELIJE NA BIHAĆU).*

džeka 'nevaljalac' (1)

***Džeko** jedna, a što ti ne pomeneš svoje saveznike, Turke? (POVRATAK RATNIKA)*

lopužaner 'lopuža' (1)

*Čim bi namirisao takvog **lopužanera**, čiča bi nakostriješio brkove kao jež i tako se strahovito razvikao da su pred njim hvatali maglu i pravi i krivi, čak i njihovi natovareni konji, rušeći sve pred sobom (DELIJE NA BIHAĆU).*

mrtvouzlica 'nerazrješiva teškoća, muka, nevolja, ono što je nerazmršivo' (1)

*Tvrd seljački život još nas nije bio počeo vezivati u svoje čvorove i **mrtvouzlice**, još nas nisu tištale našuljene otvrdline ni ozebla mjesta, bili smo još prava djeca* (NAŠI GONE JAZAVCE).

neznajša 'neznalica' (1)

*Pa mu se istog trena učini da je nepravедno što pravi zamjerke starom čovjeku kad on tu ništa nije kriv i on se brzo pripovratiti na sebe sama, glavnog vinovnika i **neznajšu**: – A i ti, moj Nidžo, okean si brodio, Ameriku prošao, pregazio Albaniju pa opet ništa* (LJUBAVNI JADI).

šmrcuknuti 'jednim dahom uvući kroz nos nešto' (1)

*Umalo mi rame ne odvali -- **šmrcuknu** dječak* (DELJE NA BIHAĆU).

onolikački 'onoliko veliki, ogromni' (1)

*– Na šta li bi samo ličilo to pismo koje bi Nidžo napisao onim **onolikačkim** mitraljeskim ručerdama? – glasno se upita Lijan* (DELJE NA BIHAĆU).

prisramotno '(prilično, pomalo, odista, stvarno) sramotno' (1)

*Mladenci bi se vjenčali obično onda kad im je krštavano prvo dijete (tek tada se i vidjelo da su uistinu čovjek i žena!) neki su se vjenčavali kad bi im djeca kretala u svijet, na zanat ili u žandarme, pa im je trebala krštenica, a kad se oženi kakva starčina, za njega je bilo čak i **prisramotno** da se vjenčava i tako na sva zvona oglašava svoju bruku* (ŽENIDBA MOGA STRICA)

potukač 'potucalo, skitnica, beskućnik' (1)

*Imali su svoga kovača, svog kolara, šrojitelja volova i prašćića, babicu i vračaru, pa čak i zajedničkog starca – **potukača**, dolutalog odnekle iz Like, o kome su se zajednički brinuli da ne bude go i suvotan* (PROLOM).

sronđaćiti se 'srotazi se, splasnuti, pokreknuti, oronuti' (1)

*Pa da, Austriju si smio ružiti tek onda kad se sasvim **sronđaćila**, a ovo sad... vjeruj ti bogu, da je pala i ova nova prva i sad će doći nešto Drugo* (BUNAR BEZ VODE).

štogodarce 'što god, (bar) nešto, bilo šta' (1)

*Gledaj ti da smotaš **štogodarce** u svoju torbu, eto ti najpametnije politike* (VARCAR MRKONJIC)⁶⁰.

uzrikiti 'unijeti se, zabaljiti se, zagledati se,' (1)

Kada dvije poštovane starine „osušišē“ onu bocu s rakijom, dugačija tresnu praznom torbom, mućnu još praznijom flašom, pa kad vidje da u torbi ne rgeću orasi, a u boci

⁶⁰ Milovan Danojlić navodi riječi iz Čopićevog idiolekta kojih nema u našem korpusu: *šiškavica* (za varoško žensko čeljade), *jezičko* (čovjek duga jezika, brbljivac), *sjedēčiv* (sklon sedenju), *miruh* šušnja i nevena (mirisno čarlijanje), *poštetljivi* muškarci (ženskaroši), *pozadružna* snaša (dobro građena žena), *rdak* (sitničava zlica), *lopovije* (lopovski poduhvati), *pozmiren*, *zgubidan*, *spaponjati* (strpati, u zatvor), *trnapiti* (grabiti), *unjiriti* (upiljiti se), *bakit* (konjski hod), *mirničak* (mirno djetence) – Danojlić 1981: 151.

*ne pljuska rakija, on **uzriki** u delije pred sobom i reče: – Bogami, ja počastih naše drugove i junake, nema tu šta* (DELIJE NA BIHAĆU).

veličast 'poveći' (1)

*Istina je, poručnik je, zakopčan, utegnut, oči mu samo iste ostale, šarene, **veseličaste*** (MAGARAC S ČELJADEĆIM NOGAMA)⁶¹.

Vojislav (Voja) Marjanović ističe da Ćopić stvara „lične riječi“ kao proizvođa duha i jezičke imaginacije:

Po obliku to su najčešće imenice i pridevi, mada i glagoli, glagolske imenice i drugi oblici reči. Zadržimo li se na uzgred pronađenim primerima, uočićemo da su to uistinu ćopićevski jezički proizvodi, sazđani vlastitim osećanjem za reč i njen narodni ili narodski, lokalni ili provincijalni izraz; na primer: *nebesije, neznašja, potukača, dost, kukavelj, jezičko, bekinja, beternik, pržljivko, lopovija, džeka, gurelj, zgubidan, požmirep* itd. (Marjanović 1982: 162).

Po njegovom mišljenju pisac naročito pravi nove glagolske oblike i koristi ih u najrazličitijim prilikama, kao što su *odmagliti, krkeljati, ćoknuti, grgutnuti, spuznuti, leventovati, pošnjakati, unjiriti, babonjati, oporečovati, brondati, vreknuti, otančati, rastelaliti, sronđaćiti, laziti* (Marjanović 1982: 162). Tu su i povratni glagoli: *naljoskati se, ududučiti se, premoduriti se, gonetati se, baktati se, smješkatati se, vucarati se* i dr.

Milovan Danojlić smatra da Ćopić pravi riječi samo u krajnjoj nuždi: „Radije im proširuje značenja, malčice ih izokreće, ogrubljuje ili raznežava, uvek u duhu narodnom, tako da je teško rapoznati: šta je tu narodno, šta pišćevo“ (Danojlić 1981: 150).

22. Jezik Branka Ćopića odlikuje se naglašenom upotrebom deminutiva, hipokoristika i augmentativa.

D e m i n u t i v e i h i p o k o r i s t i k e pisac posebno često gradi pomoću sufiksa **-ic-a**. U ovoj grupu najčešće su tvorenice *djevojčica* (57), *starica* (44), *curica* (27). Frekvenciju između 10 i 20 ima *mrvice* (19), *torbica* (19), *kućica* (17), *rječica* (17), *glavica* (12), *gospojica* (12), *zgradica* (11), *pahuljica* (10), *ženica* (10). U grupi sa frekvencijom ispod 10 nalazi se *ručica* (9), *varošica* (9), *bakica* (8), *kolibica* (8), *ptičica* (8), *bočica* (7), *iglica* (7), *pjesmica* (7), *snašica* (7), *zvjezdica* (7), *grančica* (6), *grupica* (6), *ribica* (6), *sobica* (6), *brkica* (4), *čašica* (4), *kuglica* (4), *majčica* (4), *mamica* (4), *ovčica* (4), *zemljica* (4). Skupinu sa tri upotrebe čini *baštica, brezica, čičica, ćuturica, figurica, gomilica, stvarčica, varica, zvjerčica*. Dva puta se pojavljuje *barica, bubica, četica, divica, djevica, dušica, knjižica, kokica, košuljica, kujica, nožica, pogačica, slamčica, sličica, tičica, varošica, vatričica*.

⁶¹ Riječi *džeka, lopužaner, našušuren, ohoknuti, prisramotno, sronđaćiti se, šmrcuknuti, uzrikiti, veličast* ne nalazimo u REČNIKU SRPSKOHRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA (Rečnik MSMH 1969).

Manje ima deminutiva i hipokoristika sa sufiksom **-ić**, među kojima se izdvaja *vučić* (16) i *prozorčić* (16), slijedi *momčić* (13), *djelić* (11), *starčić* (8), *komadić* (6), *nožić* (6) i *pilić* (6). U pet slučajeva upotrebljava se *gradić*, *kaputić* i *ujetrić*. Četiri puta nalazimo umanjenice *dječaćić*, *Italijančić*, *lončić*, *mostić* i *nosić*. Tri upotrebe smo registrovali za *brošić*, *gajić*, *glasić*, *konjić*, *potočić*, *sinčić*, *starčić*, *štapić*. Dva puta su upotrijebljeni *dolić*, *dućančić*, *listić*, *paketić*, *partizančić*, *praščić*, *seljačić*, *trgovčić*, *čobančić*, *đačić* i dr.

Što se tiče sufiksa **-č-e**, daleko najviše pojava ima *Jovanče* (307), slijedi *momče* (76). Svi ostale tvorenice nisu česte: *konjče* (14), *đače* (12), *djevojče* (9), *čobanče* (8), *kumče* (7), *svinjče* (4), *bravče* (3), *Ciganče* (3), *Rušče* (3).

Sufiks **-ak** je manje zastupljen: *smiješak* (37), *šumarak* (33), *puteljak* (24), *brdeljak* (18), *krajičak* (15), *časak* (11), *oblačak* (8), *sobičak* (8), *zeričak* (8), *momčuljak* (7), *plamičak* (7), *nejačak* (6), *djevojčurak* (5), *sniježak* (4).

Rijedak je sufiks **-enc-e**: *burence* (10), *telence* (3), *ždrebenice* (3), *pilence* (2), **-k-a**: *Vanjka* (46), *starka* (6), *travka* (5), *đevojka* (1) i **-k-o/-k-a**: *čikolčika* (19), *brajko* (4), *nevoljko* (2), *bratko* (1).

Milovan Danojlić ovako tumači upotrebu deminutiva u Ćopićevim tekstovima:

Deminutivi, ta pusta nežnost i samozaljubljenost jezika, Ćopiću svagda polaze za rukom. On deminutive gradi od svega, ubacuje ih i tamo gde nam se čini da se u našem jeziku ne mogu održati. Takvo jedno čudo od deminutiva je, na primer, ovo tipično ćopićevsko *štogodarce*, poimenični adverb neobičnog zvuka i smisla. Takvi su mu i mnogi drugi pronalasci, srećni potezi u oživljavanju starih, ili u svežoj upotrebi poznatih reči (Danojlić 1981: 150).

U kategoriji **a u g m e n t a t i v a** najviše primera nalazimo za sufiks **-in-a**. Ovdje se izdvaja nekoliko grupa. Jedna izražava pretežno ili isključivo negativna obilježja (pejorativi): *mrcina* (20), *svjetina* (7), *puščetina* (7), *šumetina* (5), *babetina* (4), *revolverčina* (4), *lažovčina* (3), *lopovčina* (3), *topuzina* (3), *boleština* (2), *cokuletina* (2), *seljačina* (2), *vučina* (2), *ženetina* (2), *mačorina* (1), *rakijetina* (1), *ribetina* (1), *ručetina* (1), *sabljetina* (1), *trešnjeta* (1), *žandarmčina* (1). Druga ima pozitivno značenje: *ljudina* (17), *glumčina* (1), *imenjačina* (1), *mitralješčina* (1). Treću čine tvorenice koje u kontekstu dobijaju pozitivnu ili negativnu obojenost: *starčina* (13). U posebnu grupu spadaju imena, od kojih su najčešća *Nikoletina* (586) i *Ljisina* (71).

Sufiks **-onj-a** izražava i pozitivne i negativne osobine: *dugonja* (15), *bradonja* (15), *brkonja* (12), *reponja* (7), *šironja* (2), *mlakonja* (2), *nosonja* (1), *žderonja* (1). Rijedak je sufiks **-ekanj-a**: *Nidžekanja* (9), *Videkanja* (7), *momčekanja* (1), *čudekanja* (1), **-erd-a/-urd-a**: *ručerda* (5), *glavurda*; Ćopić upotrebljava i plural-ski oblik *oćurde* (5). Sufiks **-elj-a** našli smo samo jednom: *starkelja*. Imenice na **-ad** imaju različitu stilsku vrijednost (neutralnu, pozitivnu ili negativnu): *kljusad* (3), *starčad* (3), *konjčad* (1), *magarad* (1).

U vezi sa upotrebom ove leksike Vojislav (Voja) Marjanović ističe:

Kao retko koji naš pripovedač [...] on ume da u datim prilikama gradi nove oblike reči od različitih osnova; deminutive: od *cure* – *curica*, od *paripa* – *paripče*, od *devojke* – *devojčurak*, od *sobe* – *sobičak*, od *tice* – *tičica*, od *Nikole* – *Nikolica*; ili – pejorativne oblike: *noga* – *nožurda*, *glava* – *glavurda*, *cura* – *curecina*, *lopuža* – *lopužaner* itd. (Marjanović 1982: 163).

23. Među p o s u ě e n i c a m a dominiraju orijentalizmi. U ovoj grupi nijedna lema ne prelazi upotrebu veću od 700. Najčešće su: *baš* (680), *četa* (505) i *čak* (402). Slijedi *rakija* (191), *bar* (173), *vala* 'bogami' (157), *ama* (154), *čošak* (136), *makar* (101). Ispod sto pojava ima *top* (90), *jaruga* (87), *čugalj* (76), *musliman* (64), *komšija* (63), *taman* (57), *delija* (56), *džep* (55), *džabe* (51), *turski* (50), a ispod 50 *tavan* (48), *Turčin* (45), *jok* (44), *hodža* (41), *lula* (39), *čaršija* (38), *čutura* (37), *tepsija* (36), *sokak* (31), *džemat* 'vjerska opština' (30), *kutija* (28), *ćebe* (26), *duvan* (26), *kazan* (25), *bašča* (23), *alaj* (23), *čarapa* (21), *boja* (21), *džaba* (20). U skupini sa frekvencijom manjom od 20 nalazi se *dućan* (19), *fenjer* (19), *furuna* (18), *mõre* (18), *pita* (17), *jastuk* (17), *džamija* (16), *kašika* (15), *kapija* (15), *kaiš* (12), *ajvan* (antroponim *Ajvan* 11) (12), *fišeklija* (12), *aždaja* (10), *šećer* (9), *čorba* (9), *babo* (8), *elem* (od *hele*, 8), *zeričak* (8), *ćuprija* (5), *em* (od *hem*, 5), *bena* (5), *dućandžija* (4), *jah* (4), *čaturica* (4), *megdandžija* (3), *bunar* (2), *amidža* (2), *alah* (jednom kao *ala*, 2), *fišek* (2), *dina* [*mi*] od *din* 'vjera' 2), *dućanski* (1), *ambar* (1), *bedevija* (1), *barem* (1), *daidža* (1), *dućančić* (1), *jal...* *jal* (1), *jalah* 'bože' (1), *zejtin* (1),

Najveći dio orijentalizama odnosi se na čovjeka: *komšija* (63), *turski* (50), *Turčin* (45), *musliman* (64), *delija* (56), *megdandžija* (3), *babo* (8), *dost* 'prijatelj' (4), *dućandžija* (4), *amidža* (2), *daidža* (1), grupu ljudi: *četa* (505), zatim na jelo i piće: *pita* (17) *šećer* (9), *čorba* (9), *zejtin* (1), *rakija* (191), odjeću: *džep* (55), *čarapa* (21), *kaiš* (12), posteljinu: *ćebe* (26), *jastuk* (17), posuđe: *čutura* (37), *tepsija* (36), *čutura* (33), *kazan* (25), *kašika* (15), *čaturica* (4), pušenje: *lula* (39), *duvan* (26), kućnih uređaja: *furuna* (18). Vrlo malo ima zoonima: *ajvan* (12, od toga je 11 antroponim *Ajvan*), *bedevija* (1), *aždaja* (10) i sprekreme: *boja* (21). Postoji nekoliko leksema iz oblasti religije: *hodža* (41), *džemat* 'vjerska opština' (30), *džamija* (16), *alah* (2, kao *ala* 1). U sistemu naziva predmeta izdvaja se *top* (90), *čugalj* (76), *kutija* (28), *fenjer* (19). Malo ima spacionema – za označavanje spoljnog prostora: *jaruga* (87), *čaršija* (38), *sokak* (31), *kapija* (15), *bašča* (23), a takođe unutrašnjeg: *čošak* (136), *tavan* (48), *bunar* (2), *ambar* (1). Od objekata pojavljuje se *dućan* (19), *ćuprija* (5), *dućančić* (1). Rijetki su prilozi: *zeričak* (8). Postoji niz uzvika: *vala* 'bogami' (157), *ama* (154), *alaj* (23), *more* (18), *elem* (od *hele*, 8), *bena* (5), *jah* (4), *dina* [*mi*] od *din* 'vjera' (2), *jalah* 'bože' (1), riječi *baš* (680), *čak* (402), *bar* (173), *taman* (57), *jok* (44), *barem* (1) i veznika: *makar* (101), *em* (od *hem*, 5), *jal...* *jal* (1). Rijetke su adverbijalne oznake: *džabe* (51),

džaba (20)⁶². Ovaj spisak može se proširiti pridjevima i priložima tipa *dućanski* (1).

Na tvorbenom planu velik broj orijentalizama i druge leksike dolazi sa sufiksom **-lij-a** (150): *dječurlija* (40), *dugajlija* (25), *kožunlija* (16), *delija* (24), *fišeklije* (9), *šeširlija* (7), *Grmečlija* (4), *zanatlija* (4), *čarolija* (2), *čaršilija* (2), *drangulija* (2), *meraklija* (2), *mudrolija* (2), *sanitetlija* (2), *balija* (1), *drvenlija* (1), *fišeklija* (1), *jurišlija* (1), *mudrolija* (1), *pretrglija* (1), *surtulija* (1), *velija* (1), *vragolija* (1).

Po broju pojavnica čest je takode **-luk** (121): *kuluk* (28), *komšiluka* (12), *prsluk* (10), *nesretluk* (7), *lopovluk* (6), *muštuluk* (6), *cigarluk* (4), *komšiluk* (4), *obješenjakluk* (4), *šenluk* (4), *ahbabluk* (3), *ahbabluka* (3), *kukavičluk* (3), *majstorluk* (3), *bezobrazluk* (2), *dosluk* (2), *nestašluke* (2), *rahatluka* (2), *baluketa* (1), *bašibozluk* (1), *begluk* (1), *bezobrazluk* (1), *brezobrazluk* (1), *dosluka* (1), *džabaluk* (1), *mangupluk* (1), *minderluk* (1), *muhadžirluk* (1), *pašaluk* (1), *pasjaluk* (1), *šašavluk* (1), *šeretluke* (1), *težakluk* (1), *tvrdičluk* (1).

Dosta ima i sa sufiksom **-džij-a** (109 pojavnica), od kojih su najfrekventniji *tobdžija* (26), *ćumurdžija* (11), *kafedžija* (8), *nišandžija* (7), *dućandžija* (4), *galamdžija* (4), *komordžijski* (4), *bostandžija* (3), *bundžija* (3), *kiridžijska* (3), *patroldžija* (3), *preldžija* (3), *ćumurdžijska* (2), *divandžija* (2), *dželebdžija* (2), *kesedžija* (2), *kiridžijama* (2), *komordžija* (2), *megdandžija* (2), *mehandžija* (2), *tobdžijin* (2), *inadžijama* (1), *kalajdžija* (1), *katrandžije* (1), *kavgadžija* (1), *kese-džijski* (1), *kihadžija* (1), *konakdžija* (1), *larmadžije* (1), *megdandžijski* (1), *pištoljdžijom* (1), *preldžijski* (1), *rakidžija* (1), *šaljivdžija* (1).

Vojislav (Voja) Marjanović zapaža u Ćopićevim tekstovima tragove „slatkih turcizama“: *kiridžija*, *kalajdžija*, *bojadžija*, *kamdžija*, *eglendžija*, *džada*, *pendžer*, *avlija*, *džabe*, kao i elemente šatrovačkog govora: *krkljanac*, *krelac*, *ukebati*, *maknuti*, *drpiti*, *zdipiti*, *ispovrtiti*, *šrafčigeraj* (Marjanović 1982: 162).

24. Mnoge riječi u analiziranim tekstovima dolaze u obliku *m e t a - p l a z m i* – supstancionalnih modifikacija (oduzimanja, dodavanja i premještanja). Za Ćopića je posebno tipičan minus-postupak, koji najviše dolazi do izražaja kod glagola: *ček* (od *čekaj*, 25), *došo* (16), *drž* i *drž'* (11), *pošo* (11), *otišo* (7), *našo* (5), *izišo* (4), *snašo* (3), *išo* (1), *jurišo* (1), *pomiješo* (1), *proljepšo* (1), *prošo* (1), *slušo* (1). Ovaj postupak, koji se primjenjuje u dijalozima, zahvata i druge vrste riječi: *l'* (*li*), *ev'* (*evo*), *k'o* (*kao*), *vr* (*vrh*), *gra* (*grah*), *š njim* (*s njim*), *ala* (*alah*), *vamo* (*ovamo*), *vala* (*hvala*), *taki* (*takav*), *vako* (*ovako*), *naki* (*onaki*), *brez* (*bez*), *izmeđ* (*između*). Tipičan primjer plus-postupka je *jopet*.

⁶² Riječi *kutija* i *pita* su došle iz turskog preko grčkog (Škaljić 1985).

25. Izvršenu analizu strukture leksike u tri romana (DELIJE NA BIHAĆU, ORLOVI RANO LETE I PROLOM) i u 80 pripovijedaka Branka Ćopića možemo ovako rezimirati.

U prvom dijelu rada govori se o leksičkoj strukturi naslova, koji nagovještavaju opštu strukturu pripovijedanja. Riječi iz ovog inicijalnog dijela najčešće ukazuju na neki događaj. Druga značajna leksička grupa odnosi se na ljudske karaktere, njihove vrline i mane, a takođe na međuljudske odnose. Često se pojavljuju nazivi zanimanja (nomina professionalia), obično vojnih. Autor upotrebljava niz zoonima, a manje fitonime. U oblikovanju naslova koriste se antroponimi i pridjevi obrazovanih od njih. Najčešća su imena (gotovo isključivo muška).

U drugom dijelu razmatra se leksika u okviru svih vrsta riječi. Na početku se konstatuje da pretežni dio riječi u Ćopićevom kazivanju pripada samo jednoj vrsti riječi, ali da postoji i čitav niz slučajeva koji spadaju u gramatičku homonimiju (kada se, recimo, podudara imenica i glagol, prilog i pridjev i sl.).

U analiziranim tekstovima imenice su najfrekventnija vrsta riječi. One izražavaju različita značenja, a dominiraju sljedeće semantičke grupe: 1. čovjek – konkretna lica (označena imenima, prezimenima i nadimcima), nacionalna pripadnost, pol, starosna dob, zanimanje, rodbinski odnos, osobina, dio tijela, emocionalno, fizičko i fiziološko stanje, vjera i vjerovanje, odjeća, obuća, jezik i komunikacija, aktivnost, umjetnost (muzika, pjesma, kolo), kulinarija (jelo, piće), 2. prostor (unutrašnji i spoljni; prostorna mjera), 3. vrijeme, 4. biljka, 5. životinja, 6. kvantitet, 7. apstrakcija, 8. predmet, 9. priroda. Najveća grupa imenica odnosi se na čovjeka. Njihov značajan dio čine antroponimi. U kategoriji imena preovladavaju muška imena. Pisac mnogo manje koristi prezimena, među kojima se isključivo nalaze muška, što potencira Ćopićev narativni muškocentrizam. Slabo su zastupljeni etnici (imena stanovnika pojedinih gradova), dok nešto više ima izraza regionalne pripadnosti (nomina regionalia). Umjesto prezimena često se daju nadimci (kognomeni). U toj grupi autor više koristi lekseme za oznaku muškaraca, nego žena. Ćopić vrlo rijetko ukazuje na nacionalnu pripadnost. U njegovim tekstovima postoje tri osnovna tipa djelatnosti – civilna, vojna i policijska, koje održava odgovarajuća leksika. Rijetke su imenice kojima se ljudi kvalifikuju po boji. U rodbinskoj leksici se izdvaja *brat*, što se objašnjava činjenicom da se u najvećem broju slučajeva ova riječ ne koristi za označavanje rodbinske veze, već kao dio poštapalica. Na drugom mjestu se nalazi *stric*. Razlog je u tome što je jedan od glavnih Ćopićevih junaka *stric Nidžo* pa se ova sintagma pojavljuje dosta često. Zbog piščeve izuzetne privrženosti djedu nije neobično što se njegova leksička oznaka nalazi na trećem mjestu. Autor samo jednom upotrebljava riječ *susjed*, a u svim ostalim slučajevima dolazi *komšija*. U imenovanju dijelova tijela izrazito se izdvaja *ruka* i *glava*. U kulinarskoj leksici, koja obuhvata nazive jela, pića i posuđe, na prvom mjestu nalazi se *rakija*. Dominantna leksema u kategoriji „odjeća“ je *kapa*. Što se tiče

obuće, primarna lema je *cokula*, jer se radi o pretežno ratnoj tematici tekstova. Među spektremama (imenicama za oznaku boja) Ćopić izrazitu prednost daje *boji* u odnosu na *farbu*. Budući da je pripovijedanje uglavnom koncentrisano na selo, jedan dio leksike je vezan za poljoprivredu i alatke (u tekstovima su najčešće *vile*). Malo ima apelativa koji se odnose na umjetničku djelatnost. U kategoriji „priroda“ dominira *zemlja*. Među nazivima predmeta i artefakata (ljudskih proizvoda), najčešća je *stvar*, dok je *predmet* mnogo rjeđi. U leksici koja se odnosi na vjeru, vjerovanja, sujevjerje i sl. dominira *Bog/bog* i *đavo*. U Ćopićevim tekstovima ima dosta riječi za izražavanje prostornih odnosa. Postoje dva osnovna tipa umjetničkog toposa u našem korpusu: spoljni i unutrašnji. Oba se dalje raščlanjuju na univerzalni, čovječiji, fitonimski i zoonimski. Ovdje dolaze i oznake za strane svijeta, koje su u pripovijedanju slabo zastupljene – nešto više *istok*, jednako *jug* i *zapad*, a najmanje *sjever*. Orijentacijska opozicija *desni* – *lijevi* je u korist prvog člana. Ćopić daje izrazitu prednost riječi *ćošak* u odnosu na *ugao* i *kut*. Po učestalosti toponima izdvaja se *Bihać*. Prevoženje se izražava pretežno transportemom *kola*. Najčešći objekti u spolnjem prostoru su *kuća* i *škola*. Fitonimski prostor obuhvata područja na kojima rastu biljke, drveće, voće, povrće, cvijeće. U tekstovima se najčešće susreće *šuma* i *gaj*. U nominacijama drveća izdvaja se *drvo* i *bukva*. Najfrekventniji životinjski nadzemni prostor je *štala* i *gnijezdo*. Podzemni je predstavljen opštom imenicom *zemlja* i rijetkim nazivima staništa (*mravinjak*, *jazbina*). Vazdušni prostor izražavaju apelativi *nebo*, *vazduh* (više) i *zrak* (mnogo manje). Najčešći vodeni prostor je *potok*. U sistemu zoonima rijetka su konkretna imena životinja, pri čemu konj *Šušljo* ima dominantnu poziciju. U leksici koja se odnosi na mladunčad izdvaja se *jare*, *tele* i *jagnje*. U imenice sa velikom upotrebom vrijednošću spada *kraj*, *drug*, *svijet*, *strana*. Na globalno vrijeme najviše ukazuju apelativi *vrijeme* i *doba*. Riječ *dan* je najfrekventnija oznaka vremenskih segmenata.

Pridjevi pokrivaju sljedeća značenja: kvalitet (ljudske vrijednosti, mane i vrline), kvantitet (težina, visina, širina, obim, redoslijed), emocija, fizičko i fiziološko stanje, intenzitet, boja, prostor, vrijeme, pol, pripadanje. Kvalitet obuhvata ljudske karakteristike, a takođe osobine neživih predmeta i sl. Veći dio primjera tiče se pretežno ili isključivo čovjeka. Nema mnogo pridjeva koji ukazuju na kvantitet. Pojedine leksičke jedinice nijansiraju intenzitet (u većini slučajeva radi se o porastu i jačanju svojstva). Specifičnom strukturom se odlikuju spektreme (oznake boja). U tekstovima dominira pridjev *crni*, slijedi *tamni* i *bijeli*. Postoji niz pridjeva koji pokrivaju emocije. Građa pokazuje da kao referenti obično dolaze negativna osjećanja, čiji su nosioci *tužan*, *ljutit* i *uplašen*. Pridjeva za izražavanje prostornih odnosa nema mnogo. Temporeme (oznake vremenskih odnosa) obično tvore paradigmatički par: *stari* – *mladi*, *kasni* – *rani*. Malo je pridjeva koji označavaju čovjekova fizička i fiziološka stanja, a preovladaju *bolan*, *mrtav* i *pijan*. Nema mnogo pridjeva iz oblasti religije.

Zamjenice čine zatvorenu vrstu riječi pa stoga broj lema nije velik. Pisac najčešće koristi *on*, izrazito manje *taj* i *ti*. U sistemu ličnih zamjenica trostruko više je zastupljeno 2. lice jednine i množine: *on, ona, ono, oni, ona*. Pojedinačno lični oblici zauzimaju sljedeći redoslijed: *on, ti, ja, oni, mi, ona, te/ti, vi, ono, on*. Među prisvojnim zamjenicama dominira *svoj, njegov* i *moj*, slijedi *naš, tvoj, njihov, njezin, njihov, vaš*. U kategoriji neodređenih zamjenica najviše ima pojavnica sa *svaki*. U zamjenicama sa odričnom riječcom **ne**- raspored je po učestalosti ovakav: **neki/neka, nešto, nekakav, nečiji**. U grupi odričnih zamjenica preovladava **niko** i **ništa**.

U Ćopićevim tekstovima brojevi nisu previše zastupljeni. Daleko najfrekventniji je *jedan*, slijedi *prvi*, pri čemu *jedan* nema uvijek količinsko značenje. U odnosu na tu kvantitemu dvostruko manje primjera ima broj *dva*.

Prilozi izražavaju tri značenja: najviše prostor i vrijeme, manje način. Ostale seme nisu frekventne: kvantitet, ponavljanje, hronotop (vrijeme i prostor). Malo ima potenciranja. Semantički je najbolje predstavljen pravac. Najviše članova ima skupina koja ukazuje na dan i noć, odnosno njihove dijelove. Neki prilozi izražavaju dvojni odnos: prostorni i uzročni, prostorni i vremenski. U sistemu priloga dominira *kad(a)*. U analiziranim pripovijetkama postoji niz formalnih varijanata priloga. U jednim slučajevim pojavljuju se fakultativni samoglasnici **a** i **e**, kao i suglasnik **j**, dok u drugim dolazi vokalska alternacija **a** – **o** i jatovsko variranje **e** – **je**. Najčešće je fakultativno **a**.

Glagoli imaju specifičnu i složenu strukturu, što potvrđuje i činjenica da je u tekstovima Branka Ćopića zastupljeno 25 semantičkih grupa: destruktivni, egzistencijalni, emocionalni, finitni, fiziološki, imperativni, inhoativni, iterativni, komunikativni, kreativni, mentalni, modalni, motorni (glagoli kretanja), pomoćni, posesivni, procesualni, relacioni, repetitivni, rezultativni, receptivni, statalni, transformacioni, transportni, trenutni. Najveću cjelinu čine komunikativni glagoli, odnosno glagoli koji se odnose na opštenje, usmeno ili pismeno. Druga značajna grupa su motorni glagoli (glagoli kretanja), koji izražavaju horizontalno premještanje subjekta u prostoru. Treća grupa su mentalni glagoli. Četvrtu grupu čine perceptivni glagoli (verbopercepteme, verba sentiendi), koji se odnose na opažanje predmeta, svojstava, procesa, radnji, stanja i odnosa pomoću čula. Među češće spadaju glagoli koji odražavaju različite vidove destrukcije. U grupu modalnih glagola dominira *htjeti*. Jedna od skupina su emocionalni glagoli, u kojoj se pojačanom frekvencijom odlikuje *zabrinuti [se]*. Postoji kategorija procesualnih glagola, semantički dosta raznorodna. Spektralni glagoli (vezani za boje) nisu previše česti: *crveniti, posivjeti, posijediti, rumeniti se, bijeliti se, crniti se, bijeliti, crvenjeti*.

U kategoriji prijedloga izrazito se izdvaja *u, na* i *s (a)*. Većina prijedloga ima dva ili više značenja, najčešće prostorno i vremensko. Malo se prijedloga odnosi, samo ili pretežno, na mjesto.

U sistemu veznika postoji 20 konjunkcija sa frekvencijom većom od 20. U Ćopićevim tekstovima najčešći su *i*, *da*, *a* i *pa*.

Među riječcama preovladava refleksima *se*, mnogo su rjeđe negacije *ne*, *ni* i *jok*, što se odnosi i na upitnu, pogodbenu, rastavnu i uzvičnu riječca *li*. Slabo su zastupljene signalne jedinice *evo*, *eto*, *zar*, *eno*.

Uzvici su u Ćopićevim tekstovima prilično česti. Najfrekventniji je *hajde* sa nizom formalnih varijacija. Značajan dio interjekcija izražava duševna stanja i emocije, a takođe modalne odnose. Značenjsko nijansiranje ponekad dolazi u formi isticanja jedne ili više sema.

U grupi modalnih riječi izdvaja se *zaista*, *valjda* i *možda*. U analiziranim tekstovima nalazimo dosta poštapalica. Njihov glavni stožer je vokativ *brate*. Simbolično su predstavljene skraćenice (akronimi).

Jezik Branka Ćopića odlikuje se naglašenom upotrebom deminutiva, hipokoristika i augmentativa. Deminutive i hipokoristike pisac posebno često gradi pomoću sufiksa **-ic-a**. Manje ima deminutiva i hipokoristika sa sufiksom **-ić**. Ostali sufiksi su slabije predstavljeni: **-č-e**, **-ak**, **-enc-e**, **-k-a**, **i-k-o/-k-a**.

U kategoriji augmentativa najviše primera nalazimo za sufiks **-in-a**. Ovdje se izdvaja više grupa. Jedna izražava pretežno ili isključivo negativna obilježja, druga ima isključivo pozitivno značenje, treću čine tvorenice koje u kontekstu dobijaju pozitivno ili negativno značenje, a u četvrtu spadaju imena.

Među posuđenicama dominiraju orijentalizmi. U ovoj grupi nijedna lema ne prelazi upotrebu veću od 700. Najčešće su: *baš*, *četa* i *čak*. Pretežni dio ove leksike odnosi se na čovjeka, zatim na jelo i piće, odjeću, posuđe, pušenje. Vrlo malo ima zoonima i spacionema. Značajan broj dolazi sa sufiksom **-lij-a**, **-luk** i **-džij-a**.

Mnoge riječi u analiziranim tekstovima upotrebljavaju se u obliku meta-plazmi – supstancionalnih modifikacija (oduzimanja, dodavanja i premještanja). Za Ćopića je posebno tipičan minus-postupak.

Specifični sloj leksike čine Ćopićeve idiolekteme (autorski neologizmi, kovanice, rijetke i neobične riječi). Neke od njih ne nalazimo u rječnicima savremenog jezika.

Literatura

- Babić/Sladoje-Bošnjak 2008: Babić, Milanka; Sladoje-Bošnjak, Biljana. Lingvističko-pedagoški aspekti IZOKRENUTE PRIČE Branka Ćopića. In: *Književnost za decu u nastavi i nauci*. Posebna izdanja. Knj. 3. Jagodina. S. 118–131.

- Bilosnić 1981: Bilosnić, Tomislav M. Čistota govorenja. In: Idrizović, Muris (ur.). *Kritičari o Branku Ćopiću*. Svjetlost: Sarajevo. S. 173–177.
- Bjelanović 1984: Bjelanović, Živko. Konotativna značenja antroponima Ćopićevih proza. In: *Radovi* 1983/84. Split. S. 177–198.
- Bunjac 1984: Bunjac, Vladimir. *Jeretički Branko Ćopić 1914.–1984*. Beograd: Narodna knjiga. 320 s.
- Danojlić 1981: Danojčić, Milovan. Najbolji Ćopić. In: Idrizović, Muris (ur.). *Kritičari o Branku Ćopiću*. Svjetlost: Sarajevo. S. 129–137.
- Dešić 1974: Dešić, Milorad. Beleške o jeziku ličnosti u Ćopićevim DOŽIVLJAJIMA NIKOLETINE BURSACA. In: *Književnost i jezik*. Beograd, br. 1. S. 13.
- Đurić 2006: Đurić, Sanja. Stilske odlike zbirke pripovijedaka BAŠTA SLJEZOVE BOJE. In: Branković, Drago (gl. urednik). *Banjalučki novembarški susreti „Kultura i obrazovanje“*. Banjaluka: Filozofski fakultet, [Naučni skupovi, knj. 7, t. II]. S. 167–178.
- Gligorić 1981a: Gligorić, Velibor. Branko Ćopić: *Ogledi i studije*. Beograd. 331 s.
- Gligorić 1981b: Gligorić, Velibor. Pripovedač Branko Ćopić. In: Idrizović, Muris (ur.). *Kritičari o Branku Ćopiću*. Svjetlost: Sarajevo. S. 17–27.
- Gralis-Korpus: <http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/index.html>. Stanje 7. 9. 2011.
- Idrizović 1981: Idrizović, Muris (ur.). *Kritičari o Branku Ćopiću*. Svjetlost: Sarajevo. 253 s.
- Jevtić 2000: Jevtić, Miloš. *Pripovedanja Branka Ćopića*. – Banja Luka: Glas srpski. 159 s.
- Klikovac 1997: Klikovac, Duška. IZOKRENUTA PRIČA Branka Ćopića ili o iskustvenoj utemeljenosti leksičkih i gramatičkih kategorija. In: *Južnoslovenski filolog*. Knj. LIII. S. 173–180.
- Leovac 1981: Branko Ćopić. In: Idrizović, Muris (ur.). *Kritičari o Branku Ćopiću*. Svjetlost: Sarajevo. S. 40–53.
- Majranović 1982: Marjanović, Vojislav. *Pripovjedačka proza Branka Ćopića*. Sarajevo: Svjetlost. 182 s.
- Marjanović 1986: Marjanović, Voja. *Reč i misao Branka Ćopića*. Beograd.
- Marjanović 1987: Marjanović, Voja (priredio). *Branko Ćopić u svetlu književne kritike*. Beograd: Stručna knjiga. 244 s.
- Marjanović 1994: Marjanović, Voja (priredio). Branko Ćopić danas. Beograd: Književni klub „Branko Ćopić“ – Knjigoteka, 1994. 96 s.
- Marjanović 2003: Marjanović, Vojislav. *Život i delo Branka Ćopića*. Banjaluka: Glas Srpske. 395 s.
- Marković 1966: Marković, Slobodan Ž. *Branko Ćopić*. Beograd: Rad.

- Nikolić 1960: Nikolić, Berislav M. Osvrt na pripovedački stil Branka Ćopića. In: *Naš jezik*, Nov serija. Knj. X, sv. 3–6. S. 171–179.
- Popović 2009: Popović, Radovan. *Put do mosta*. – Beograd: Službeni glasnik. 159.
- Rečnik MS/MH 1969: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. Knj. I–VI. – Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska. 1038 s.
- Škaljić 1985: Škaljić, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost. 662 s.
- Tešanović 2003: Tešanović, Drago. *Tvorbene kategorije i potkategorije u jeziku Branka Ćopića*. – Sarajevo: Filozofski fakultet. 231 s.
- Vlajisavljević 2006: Vlajisavljević, Mirjana. Transtekstualna rekonstrukcija Nikoletine Bursaća. In: Branković, Drago (gl. urednik). *Banjalučki novembarski susreti „Kultura i obrazovanje“*. Banjaluka: Filozofski fakultet, [Naučni skupovi, knj. 7, t. I]. 97–129.
- Vukić 1995: Vukić, Ana. *Slika sveta u pripovetkama Branka Ćopića*. – Beograd: institut za književnost i umetnost. 252 s.

Branko Tošović (Graz)

Die lexikalische Struktur des Erzählens bei Branko Ćopić

In diesem Beitrag wird die lexikalische Struktur in den drei Romanen (DELIJE NA BIHAĆU, PROLOM und ORLOVI RANO LETE sowie in 81 Erzählungen von Branko Ćopić analysiert. Der Verfasser präsentiert und erläutert die Verwendung der autosemantischen (Substantive, Pronomina, Adjektive, Numeralia und Adverbien) und synsemantischen Wortarten (Präpositionen, Konjunktionen und Partikeln) sowie von Interjektionen, Modalwörtern, Abkürzungen, Füllwörtern und Entlehnungen. Teilweise wird auch eine Untersuchung der derivativen Modelle und abgeleiteter Wörter vorgenommen. Als Basis der Analyse dient das Gralis-Korpus von Branko Ćopić (<http://glyph.uni-graz.at/cocoon/gralis>), wobei in vorliegendem Beitrag nur Lexeme betrachtet wurden, die mehr als 20 Token aufweisen (alle andere wurden selektiv gewählt und erläutert).

Branko Tošović
Institut für Slawistik
Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
branko.tosovic@uni-graz.at